

BİR MİLLÎ FELÂKET OLARAK BALKAN BOZGUNU VE GECİKEN UYANIŞ

Caner ARABACI¹

ÖZET

Balkan Harpleri, Balkanlar'daki sosyal barışı yok eden gelişmelerin en uç noktasıdır. Küçük Balkan toplumları, ırkçılık, büyük devlet kurma yönlendirmeleri ile bu coğrafyayı kan ve ateş cehennemine çevirmenin aracısı olmuşlardır. Savaş, 1912-1913 yıllarında olmuştur. Birbiri ile tarih boyunca uzlaşmayan Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ devletleri; Osmanlı karşıtlığı ile bir araya getirilerek, harp çıkartılmıştır. Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederek, harbi ilk başlatan da, toplam nüfusu 500 bin kişi olan minik Karadağ Prenslığı olmuştur. Savaşta, beklenenin tam tersi olmuştur. Osmanlı orduları, kısa sürede bozgun halinde yenilmiştir. Sonuçta, çok büyük Balkan topraklarının kaybı, savaşın küçük galiplerini birbirine düşürmüştür. Fakat harbin asıl dehşetini, Osmanlı Ordusunun çekildiği bölgelerde, Bulgar, Sırp, Yunan esiri haline düşen, yerli Müslüman halk yaşamıştır. Korkunç katliamlar yaşanmış, büyük kitleler halinde, halk göçü gerçekleşmiştir. Halkın yaşamak zorunda kaldığı görülmedik dramın gerisinde, Osmanlı Ordusunun bozgunu vardır. Çünkü ordu, görevi olan vatan savunmasını yapacağına, politik çekişmelere düşerek asıl işini ihmal etmiştir. Yeterli asker, silah ve cephane olduğu halde kurşun atılmadan teslim edilen cephelerin, Selânik gibi şehirlerin bulunması; bozgunun temelde, değerler dünyasında olduğunu göstermektedir. Vatani, devleti, milleti, bir tabii afetten daha büyük felakete sürükleyen Balkan Harpleri'nin; yeni afetler gelmeden doğru değerlendirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Balkan Harbi, Edirne savunması, İttihatçılık, Balkan göçmenleri.

ABSTRACT

A NATIONAL DISASTER; THE BALKAN DEFEAT AND LATE AWAKENING

Balkan Wars are the peak of development wich destroyed the social peace in the Balkans. Small Balkan societies became a vehicle with racial segregatios and establishing big states for making the geography a blood and fire hell. The war was between the years 1912-1913. The countries which conflicted over the corse of history Bulgaria,Greece, Serberia and Montenegro got together for Ottoman animosity. The war was waged against Ottoman. Montenegro Princedom was the first country, wich with a pollution of 500 thousands, started the war. The war was unexpected. Ottoman armies were defeated in a short time. The winners of the war conflicted because wide Balkan lands were lost. But basic horridness was experimented by Muslim societies as a result of being a prisoner of the war by Bulgaria,Greece,Serberia because of Ottoman armies. Horrible massacles were made and big mass migrated. Tragedy's wich Muslim society experienced, underlying reason is that Ottoman army was defeated. There was a conflict between soldiers in the army because of political debate instead of defending the lands. Although there were enough munitions, soldiers, weapons; -without firing a gun- lands and cities(as Thessaloniki) were delivered. This supports that defeat is in the spritual world. The motherland,society, government were affected more than a natural disaster in the result of Balkan Wars. It should comment properly before new disasters become.

¹ Prof. Dr., N.E.Ü. SBBF Öğretim Üyesi.

Key Words: Balkan War, Edirne Defending, Ittihadist, Balkan Immigrants

GİRİŞ

Türkiye, 2012-13'te, Balkan Harpleri'nin yüzüncü yılını yaşadı. Fakat, millî bozgun olan Balkan Harpleri'nden, hâlâ bir millî diriliş, düşüncede yükselişin üretilemediği söylenebilir. 1945'teki Hiroşima ve Nagazaki kıyımını, millî bilinç uyandırma ve teknolojik kalkınma aracı haline dönüştüren Japonların tavrı; ısı bombaları ile halkı adeta yok edilen Alman şehirlerinin, yeniden Avrupa'nın güç merkezi haline getirilişi ile kıyaslanırsa, bizdeki boşluk acı vericidir. Hatta, yeni afetlerin davetçisi durumundadır. Yenilgiyi; zaferlerin muştusu yapacak bir ruhi, kültürel uyanışın gerekçesi yapamamış olmak, yüz yıllık ayıp olarak karşımızda durmaktadır. Kendi işini yapmayan bir siyasetin, asıl alanı dışında her şeyle uğraşan bir silahlı kuvvetin, gücünü hizmet alanı dışında kullanan sivil-bürokratik oluşumların, vatana ne tür bir felâket getireceğinin, yakın tarihten en acı örneği Balkan bozgunudur. Demek ki, Balkanlar'ı, üzerinde asırlardır yaşayan Evlad-ı Fatihan'ı, ölüme-katliamlara terk etmek zorunda kalışımızın üzerinden, farkında olmadan bir asırı aşkın zaman geçmiş bulunmaktadır.

Aslında bu harp, dört eski il ve ilçemizle savaştır. Nüfusları ve yüzölçümleri toplamı yönünden çok küçük durumda olan bu dört yeni kopma devletçiğe karşı, kırk gün içinde yenilip, beş asrı aşkın bir süredir vatan edindiğimiz Rumeli'mize veda edeceğimizi başlarda kimse kabul edemezdi. Zengin varlıklı Rumeli topraklarından Anadolu'ya, "tek döşeğini sırtlamış, pekmez güğümünü kucaklamış, Trakya çamuru içinde ağlamayı bile unutmuş göçmen kabilelerinin" akacağına kim inanabilirdi?

Artık, tarihin doğru anlaşılması için, sosyal tarihçiliğin devreye sokulma devri gelmiştir. Hep silahlı kullanan ele, bileğe bakılmaktadır. Artık, silahlı kullanan kafa ve yüreğe bakma devridir. Kafa ve yüreklerde birlik, yani değerler ikliminde buluşma, olmazları oldurur bir güç patlamasını doğurmaktadır. O moral gücü bulamayanlar, asker sayısı, silah gücü yönünden üstün bile olsalar yenilmektedirler. İşte bunlara tipik örneklerden birisi Balkan faciasıdır. Osmanlı Devleti, savaştığı dünkü halkı/çömezi olan devletçiklerden, toplamda asker, silah, malzeme yönünden üstündür. Benzer bir örnekle, Türkiye Selçuklu ordusu da Köseadağ'da, Moğol ordusundan üstündü. İki harbin ortak yönü, rezil bir yenilgi benzerliğidir. Ve nedeni yeterince sorgulanmamaktadır?

Yakın tarihimizin, üzerinde doğru değerlendirmelerin, en az yapıldığı olaylardan biri, Balkan Muharebeleridir. Hatta bu muharebeler, harp demeye bin şahit getirilmesi gereken bir yenilgi, çekiliş, sefalet örneğidir. Genel Türk tarihi içinde de rezalette denklik yönünden, kıyaslanabilecek iki harpten ikincisidir. Birincisi olan 1243 Köseadağ Savaşı'nın, 669 yıl sonra tekrarı durumundadır. İki savaşı benzer kılan yön, askerî yenilgi, gerilik, kaybedilen vatan toprağının çokluğu, esaret, katliamlar gibi tabii sonuçlar değildir. Zaten bizi yanıltan da bu tür sonuçlara odaklanarak, yenilgiyi getiren ana nedenleri anlamamakta inat edişimizdir.

Hâlbuki Ankara Savaşı, yenilgi yönünden bunlardan hiç de geri kalan bir muharebe değildir. Devlet başkanı bile esir alındığı için daha da ağır görülmelidir. Ama ondan, on bir yıl sonra, yenilginin zafere yol açtığı anlaşılmıştır. Ama ne Köseadağ ne Balkan, acıları büyütmeden, katliamları artırmaktan, kayıpları çoğaltmaktan öteye bir yarar getirmemiştir. Balkanlar, sayıları milyonları aşan göç dalgalarının ki, toplam beş milyonu aşan insan kaybımızın kaynağı durumundadır. Köseadağ'dan sonra şair Kasım'ın deyişiyle Anadolu'da, toprağın karnı, üstünden daha huzurludur. Henüz İslâmla tanışma şerefine erememiş Moğol sürülerinin, Bizans ve Haçlı irtibatlı tahribatı, yüz binlerce Müslüman Türk'ün ölümüne, yerinden yurdundan edilmesine, hâkimiyet altında kalanların da zelil bir hayatı yaşamasına sebep olmuştur. Ordusundan yüzlerce kilometre gerideki Selçuklu hükümdarının hayatındaki, aşağılık durum, yenilginin ruh cephesini hatırlatır mahiyettedir.

Kültür ve millî şuurunu, içeriden ve dışarıdan hançerletmemenin, yeniden dirilişin kaynağı olmasına, Japonya veya Almanya, dışarıdan bir örnek olarak verilebilir. 1914-1918 ve 1939-1945'lerde, yani iki cihan harbinde de yenilen Almanya'nın, kısa süre sonra Avrupa'nın en güçlü devleti haline gelebilmesinin gerisinde, kültür ve millî şuurunu kaybetmemiş olması vardır. İki atom bombası ile mağlubiyet ve işgalin en ezicilerinden birini yaşayan Japonya'nın, sadece Uzak Doğu'nun değil dünyanın sayılı devletlerinden birisi haline gelmesinin izahında da aynı unsurların bulunduğunu görmek kehanet değildir.

Bizde yedi asır ara ile meydana gelen iki savaşın, ortak değerlendirme gereği, her ikisinin de öncelikle mağlubiyeti; kafa ve yürekte yaşamasıdır.

Çünkü Türk ordusunun görevi, Türk Milletinin hedefi; öncelikle ne olursa olsun galip gelmek değildir. *"Velâ galibe illallah"*ın ne demek olduğunu bilen bir millet olarak, onların temel hedefi, cihan hâkimiyetine yürürken, Kızıl Elma'ya ulaşmaya giderken, önlerinde bayrak yaptıkları ideal, *İlâ-yı Kelimetullah*'tır. Bu yüzden onlar, mağlup da olsalar, galiptirler. Ölseler şehittirler. Bedenlerinden parçalar koparak, budanarak sağ kalsalar, Gazidirler. Şehit ölümsüz, Gazi "nâ-mağluptur". Onlar, ölümü öldürdükten sonra yola çıkmış er oğlu erlerdir. Yeryüzüne huzuru, insanlığa adaleti getirmek, zulmün her türlüşünü, fisebilillah ortadan kaldırmakla görevlidirler. İyiliğin önünü açmak, mutlu yaşamının engellerini, ortadan kaldırmakla yükümlüdürler. Hatta bu yönden, insanları Müslüman etmek gibi bir görevleri de yoktur. İnanmak isteyen, incelemek isteyen insanların, önlerindeki engelleri kaldırarak gönülleri fethetmek, inanç değiştirmeyi, inanç benimsemeyi gönül işi düzeyinde tutmak daha asil bir tavidir. Onun için zulme, adaletsizliğe düşman; insanı ezen, insanlara baskı uygulayan sistemlere hasımdırlar. Bu yüzden de cihan devleti kurmaları, yeryüzünde büyümeleri kolay, hızlı olur.

Başarının gerisindeki ruh iklimine dikkat çekmenin, hayati önemi bulunmaktadır. Bu ruh yüksekliği, insan davranışlarını yücelten ruh asaletinin unutulduğu dönemlerde ise; yenilgi, sadece yenilgi değil çözümlüş, çöküş, yıkılış olmuştur. Özellikle şu kısa kıyas denemesindeki sosyal değişim, ruhî dönüşümün görülmesi gerekmektedir.

Değilse, Ermeni Patriğinin, kendi dindaşı olan Bizans'a karşı savaşan Kutalmışoğlu Süleyman Şah'a dua eden tavrını nasıl değerlendirebiliriz. Zulmeden, kendisi gibi inanmayanları cezalandıran Bizans'a karşı, Anadolu'ya gelen Selçuklular, yerli halk tarafından kurtarıcı olarak görülmüşlerdir. Bu durum Balkanlar'da da gerçekleşmiştir.

Değerler çatışması temelinde ele almış olmalı ki, İngiliz düşünür A. Toynbee'ye göre Çanakkale, Avrupa'nın; Viyana kuşatmasına bir cevabıdır: *"Bati, Osmanlı'nın Viyana kuşatmasına ancak 232 sene sonra (1915-1683) cevap vermeye cesaret edebilmiştir"*. Toynbee gibi düşünmeye devam edilirse, Balkan Harbi, Kosova'nın, Varna'nın, Niğbolu'nun, Sırsındığı'nın bir rövanşıdır. İstanbul ve Anadolu'nun işgali, Malazgirt'in Miryokefalon'un karşılığıdır. Slobadan Miloseviç, Sırları topladığı Kosova Meydanında bu düşünceye olduğunu asırlar sonra sergilemiştir.

Tarih şuurunun böylesinin karşılığı gelişmezse, daha çok saldırılar görülecektir. 93 Harbi anlaşılmadığı için Balkan gelmiş, Balkan anlaşılmadığı için Dünya Harbi ve ardından, işgaller üzerine dün Rumeli'ye yanarken, Anadolu işgale uğramıştır.

Balkan Harbi üzerinde, bu vatanın çocuğu olan herkesin durması gereklidir. Fakat Türk Silahlı Kuvvetlerinin kurum olarak, iki defa daha fazla değerlendirmesi gerekmektedir. Ordu da bu durumun farkında olmalı ki, Balkan Harbi ile ilgili birçok resmi yayın yapmış bulunmaktadır. Balkan Harbi'nin özellikle Harp Akademileri Komutanlığı tarafından da değerlendiriliyor ve askerî okullarda üzerinde

duruluyor olması önemlidir. Bir Akademi Komutanının, *Balkan Harbinden Günümüze Bakış* adlı kurum yayını eserin, ön sözünde ifade ettikleri önemlidir: “*Bu savaşların incelenmesiyle çıkarılacak stratejik ve taktik sonuçlar ve alınacak dersler, askeri personelin yetiştirilmesinde, halkın millî güvenlik kavramı bakımından bilinçlendirilmesinde ve devletin bölge ile ilgili millî politikalar üretmesinde yararlar sağlayacaktır. Geçmişte cereyan eden savaşların başarı ve başarısızlık nedenlerinin incelenerek ortaya çıkarılması, komutanlara ışık tutacak ve gelecekteki muhtemel bir harbe hazırlıkta ve muharebelerin kazanılmasına yardımcı olacaktır.*” (Esenyel, 1995). Bu cümleler, kuru bilgidен öteye geçebilmiş midir?

Balkan Harbi’nden sonra halk atasözü haline gelen, “*bundan sonra Camiye, kışlaya, mektebe politikayı sokmamak*” düşüncesi, ne kadar gerçekleştirilebildi? Sorgulamanın mutlaka yapılması gerekmektedir. Kendi işini doğru ve hakkıyla yapmayan kurumların, vatanseverlik duyguları içinde, vatana ve devlete korkunç zararlar verebileceğini bize Balkan Harbi’nin hâlâ öğretmediğini burada üzüntü ile vurgulamak durumundayız. Bilim, bilimsel düşünce üretmeyen üniversitelerin, kıyafet peşinde koşması, palyaçoları bile güldürecek bir abes olarak tarihe geçmiştir. Bütünleşme, yürekleri Yüce Yaratıcı önünde birleştirme yeri olan ibadethanelerin, halkın sadece kendini ölüme yakın hisseden kesiminin, bir kısmına hitap eder hale gelmesi de aynı vahametın devam ettiğini bir başka yönden vurgulamaktadır. Ya ordu? Her on yıla bir siyasi darbe sığdırabilen kurum derekesine düşürülmüştür. Halk desteğini almada sıkıntı çeken siyasetçilerin, dış güçlerin, ülke yönetimini en etkin kontrol altına alma yöntemi, askeri kullanmak tarzında öne çıkmıştır. Darbe planları yapmayı içselleştiren bir kafa yapısı, ürperticidir. Uçağına atlayarak, siyasi kurumların üstünde bir tutumla, bir dış devletle ordu ihalelerini görüşüp verebilen asker tipi, korkunçtur. Balkan çamurlarına bata-çıkma Anadolu’ya sığınan hicran yarası vatan evlatlarının, Anadolu’dan sonra hangi sığınağı kalmıştır? Cihan devletini yerle bir eden kafa yapısının, hâlâ yaşıyor olması utanç vericidir. En iyi politikanın, artık kendi işini en iyi yapmak olduğunun kafalara kazınması gerekmektedir. Her kurum, kendi işini iyi yaptığı zaman, aslında gerçek siyasetini de gütmüş olacaktır. Onun için Balkan Harbi’ni öğrenme, içimizi titreterek, ruhumuzu azap içinde bırakarak da olsa zorunludur. Yüz yıl geçmesine rağmen, yeterli derslerin çıkarılabildiğini söylemek zordur. Öyle bir felâkettен ders çıkartamıyor ve yanlışları devam ettiriyorsak, daha büyük azapları üstümüze çekmeye razıyız demektir.

1.BALKAN HARBİNİN HABERCİSİ, 93 HARBİ

Yahya Kemâl, doksan yıl önceki insan tipimizi anlatırken şöyle der: “*Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna’dır, dağ varsa Balkan’dır. Vâkıâ, Tuna’nın kıyılarından ve Balkan’ın eteklerinden ayrıralı kırk üç sene oluyor. Lâkin bilmem uzun asırlar bile, o sularla o karlı tepeleri gönlümüzden silecek mi?*” (*İlk Çocukluğum*, 146). Düşüncelerimizi, ufkumuzu dikdörtgenin içine hapsedeli Tuna’dan, atalarımızın adını verdiği Balkanlar’dan, Sibirya’dan, Hazar’dan, Uluğ Türkistan’dan ne kaldı, sorusuna gönül açıcı cevap vermek biraz zor olacaktır. Atlas Okyanusu’nun ötesinden gelerek Irak’a, Afganistan’a, Orta Doğu’ya, Amerikan conileri şekil verirken; Rus, değil Kars’a, Erzurum, Trabzon, Siirt’e inip gelirken, İngiltere Manş ötesinden Orta Doğu’yu paylaşır, Uzak Doğu’yu şekillendirirken içe kapanan, mandacılığa kapılanan kompleksli düşünce yapımızın getirdiği düşüşün görülmesi için, Balkan Harbi’ne hatta biraz öncesine bakmak gerekmektedir.

Zağra Müftüsü’nün; “*Aziz-i vakt idik a’da zelil kıldı bizi!*” derken üzerinde düşünmemiz gereken, düşmanın bizi zelil kılma nedenlerinin gözden kaçırılmasıdır. Balkan faciasının habercisi, Osmanlı Rus Harbidir. Ordu yenilgisi halk felaketi, vatan kaybı getirmiştir. Birkaç örnek yeterli olacaktır. Eski Zağra’nın Bükülmük Köyünden yüz on iki kişi, samanlığa ve camiye doldurularak ateşe verilir. Bulgarlar, birbirine sarılarak cayır cayır yanan çaresiz insanların feryatları karşısında; “gayda çalarak hora oynar ve ‘Kebap pişiriyoruz!’ diyerek gülerler. Eşraftan birini, “kendi çobanı, gazla sakalından tutuşturup” yakar. Osmanlı yönetimindeki aymazlık o kadar üst düzeydedir ki; Bu katiller sürüsünü

yöneten Yanko adındaki tüccar, katliam sırasında Yeni Zağra'da kumandan olan daha sonra Edirne Valisi yapılan Rauf Paşa tarafından Polis Zâbiti tayin edilir (Raci Efendi, 169-171). Köylerde, çiftliklerde Müslümanlar, “kolları bağlı olduğu halde, kurşun, bıçak ve sopa ile işkencelerle” öldürülürler. Bir Bulgar, “minare şerefesinde gayda çalarken yere düşüp telef olur” (Raci Efendi, 172, 174). Yağma, vahşet kol gezmektedir. Kızanlık çevresinde Bulgarlar, “Siz cepken giymeyi seversiniz” diye “delikanlıların kollarını ve pazularını cepken gibi” yüzerler. Öldürdükleri masumların ağzına, “yoruldun bir sigara iç” diye “tenâsül aletini kesip” sokarlar. İçki meclislerinde, “Hangisi semiz” diye yokladıkları masumların kol ve baldırlarından, “külbastılık” keserler. Bir müderrisi, “göğsünde ateş yakıp” öldürürler. Bir köy papazı, “genç bir kadının memelerini keserek kanıyla ellerini” yıkar, “bir takım aileleri ise, kapılarını çivileyerek, evleriyle birlikte” yakarlar. Karlova'da ayın günü Papaz, cemaatine bir demet gül göstererek, güllerin nasıl yetiştirildiğini açıklar: “*Bu güller Müslüman çocuklarının kanlarıyla sulanmış kilise bahçesindeki bir gülün kırmızı çiçeğidir*” (Raci Efendi, 176-177, 179).

Bir sorgulamanın burada mutlaka yapılması gerekmektedir. Balkan halkları, aslında Osmanlı yönetimi ile kimliklerini bulmuş, kişiliklerini kazanmışlardır. Sırp'ın Sırplığını, Bulgar'ın, Rumen ve Yunan'ın varlıklarını sürdürebilmesi Osmanlı ile mümkün olabilmiştir. Çünkü Türk fethinin ulaşmadığı yerlerde, Katolisizm tahakkümü, onları neredeyse tek tipleştirmiştir. Peki Bulgarları, asırlarca birlikte yaşadıkdan sonra ellerine geçen fırsatı, bu kadar insanlık dışı, canavarca değerlendirmeye yönelten sebep nedir? Eski Zağra Müftüsü, bütün bunların, “*Kırım Muharebesinden beri genç Bulgarların zihinlerine yerleştirilen, taassup, düşmanlık ve intikam fikirlerinin neticesi*” görmektedir. Rus ve yanlarına aldıkları Sırp, Ulah askerleri, “her nereye girdiyse oranın Bulgarları kudurmuş yaban canavarına” dönmüşlerdir (Raci Efendi, 178). 93 Harbi'nde görülemeyen afet, Balkan Harbinde tufana döndürülerek başımıza getirilecektir. Alınmayan her tedbir, çıkarılmayan her ibret dersi, felâkete dönüşerek üstümüze çökecektir. Vatanından âvâre olup, göç yoluna hasta ve çaresiz düşenler, yalın ayak, çıplak, yollara düşen sabîler, kucaklarda taşınamaz hale gelince karlar üstünde inci tanesi gibi kalan çocuklar, karda donup kalan hesapsız insanlar, kervan halinde perişan giderken yetişilerek öldürülen, soyulan, yakılan mazlumlar, sanki otuz beş yıl sonraki Balkan vahşetinin provaları gibidir. İstanbul'a dalga dalga ulaşan göç kabileleri, onların âh ü eninleri gafletimizi gidermez. Kalemin gözyaşı olarak dökülen “Hicretnâme”ler, bizi uyandırmaz.

Zağra Müftüsü'nün anlattıklarını, 1913'te *Balkan Harbi* kitabını yazan, Ermeni Aram Andonyan doğrulamaktadır. Balkan Harbi ile, “ani ve beklenmedik biçimde” meydana gelen sonuca Avrupa diplomasisi, yaklaşık dört yüz yıldan beri ulaşmak için çaba harcamaktadır. Ama en dikkat çekici nokta, “daha dün birbirine düşman” olan dört Balkan devletinin arasında kurulan ittifaktır. Bulgaristan'la Sırbistan, bağımsız olur olmaz birbirleriyle savaşmışlardır. “*Yunanlılarla Bulgarlar, daha birkaç yıl öncesine kadar düpedüz birbirlerini boğazlıyorlardı. Karadağlılarla Sırpalar, aralarındaki kan bağlarına rağmen, sürekli olarak birbirleri ile çatışır, hatta vuruşurlardı. Nasıl oldu da birbirlerinden nefret eden bu bağdaşmaz devletler tek bir gaye etrafında birleşebildiler, hele bugüne kadar aralarındaki çatışmaların esas konusunu meydana getiren bu gaye üzerinde anlaşabildiler?.. Hınç ve düşmanlıklarını susturup nasıl el ele verebildiler*” (Andonyan, 1999, 10).

Andonyan, Balkan Harbi sırasındaki Dışişleri Bakanı'nın Ermeni kökenli olduğunu bilerek Jön Türk yönetimini sorumlu tutar: Meşrutiyet kılığı altında son beş yıl ülkeyi Jön Türkler yönetmiştir. “*Uzağı görme yeteneğinden yoksun oluşuyla, beceriksizliğiyle, hatalarıyla, yurdun ilerlemesi ve güçlenmesi bakımından, devirdiği istibdat kadar zararlı*” olmuşlardır (Andonyan, 1999, 10).

Ömrünü, Paris'teki Ermeni kütüphanesinde tamamlayan Andonyan'a göre, Balkanlar'daki “her ırkın arkasında dindaş, hatta soydaş bir koruyucu devlet” bulunmaktadır. “*Bu devletler için Balkanlardaki*

çatışma ve çarpışmaların sürmesi çok önemli ve gerekliydi; çünkü karışıklıkları bahane ederek siyasi gayelerini gerçekleştirmeye çalışırlardı.” Rumlar, ilk 1770’te Rus donanmasını Mora önünde görünce ayaklanıp, komşu halkları da peşlerinden sürüklemişlerdir. Yunanistan’ı bağımsızlığa kavuşturan da Osmanlı-Rus savaşı ardından imzalanan 1829 Edirne Antlaşmasıdır. Müslümanların güneye, denize doğru çekilmesi Balkanları sükûna kavuşturmuyor, tam tersine Türklerin gitmesi üzerine kavga şiddetleniyordu. Kırım Harbi’nin sebebi, Rusların Avrupa Türkiye’sinde yaşayan on iki milyon Slavı, Çarlık himayesine alma ultimatomodur. Balkan Harbi, Kırım ve 93 Harbi’nin özellikle Ayastefanos Antlaşması ile onun Berlin Kongresi’nde uğradığı değişikliklerin doğrudan sonucundan başka bir şey değildir (Andonyan, 1999, 17-21).

93 Harbi’nde Silistre, Plevne, Şipka derken direniş noktaları kırıla kırıla Edirne, İstanbul yolu açılmıştır. Balkan Harbi, bu yolu Çatalca’ya, İstanbul’un kapısına getirir. Birinci Dünya Harbi’nde ise İstanbul da işgal edilmiştir. Yenilgi, yalnız maddî alanda değildir. Osmanlı ileri gelenleri/aydını mağlubiyeti, Avrupa içindeki dengelere dayanarak durdurmayı, toprak kaybını önlemeyi düşünür. Sırayla İngiliz, Fransız ve Almanlar, sığınak olarak zihinlerde yer alır. Artık, Avrupa’nın telkinine açık nesiller, Genç Osmanlılar, Jön Türkler yetişmiştir. Bundan sonra yenilgi, kültür ve medeniyet değerleri alanında da mukadder olacaktır. Meydanlardaki savaşlar, ruhunu kaybeden biyolojik varlığın, hayatta kalma reflekslerine dönüşmektedir. Jönler, iktidarı ele geçirincede Fransızlar çok sevinmiştir: *“Genç Osmanlılar iktidara geldiğinde Fransa’da bir feryattır kopuverdi.. Paris gazeteleri methiyeler yazıyorlar ve Osmanlının kurtarıcılarının her hareketini desteklemeye hevesli görünmeyen Fransa elçisini suçluyorlardı. Bir zaman sonra karşılaşılan hayal kırıklığı yerini çok geçmeden kızgınlığa bıraktı. Bu saatten itibaren Osmanlıyı silah kuvveti ile Asya’ya sürmekten başka çare yok gibiydi.”* (Lauzan, 128).

Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma prensibinin ateşli savunucuları görünümündeki İngiltere’nin, Kıbrıs’a konması, ardından Mısır’ı işgali, zihniyet dönüşümünü (öze dönüşü değil), “efendi değiştirmeyi” düşündürür. “Gülhane Hattı Hümayunu ve Tanzimat, daha çok İngiltere’nin” eseri (Andonyan, 1999, 32) iken; Babiâli Baskını, Almanya’nın güdümündeki asker Jön Türklerin işidir.

Bizdeki zihni tahribat, Balkanların bazı kesiminde o düzeyde olmamıştır. Bir kısa kıyas Batıcı aydın tipi ile Sırp Piskoposun farkını ortaya koyacaktır: Balkan Harbi, koca Rumeli’yi yeni kaybettirmiştir. Barut kokuları kaybolmamış, dumanları tütmeye devam etmektedir. Rumeli’de yolculuk yapmak zorunda kalan eşraftan bir Türk, menziline ulaşmadan akşama yakalanır. Ortam tehlikeli, güvensizdir. Arabacısı der ki, “İstersen, şu orman içinde bir kilise var, onun misafirhanesinde geceleyelim.” Çaresiz öyle yaparlar. Geceyi kilisenin misafirhanesinde geçirirler. Fakat sabah erken, bir papaz, kapıyı vurup misafirleri ibadete çağırır. Yolcu, kendisinin Müslüman olduğunu belirterek ibadete katılamayacağını söyler. Papaz, özür dileyerek çekilir. Yalnız, beş-on dakika sonra tekrar gelerek kabul ettiği takdirde Piskoposun kendisi ile görüşmek istediğini bildirir. Birkaç fakülte bitirip kendini iyi yetiştirmiş piskoposla, ağır-ciddi, uzun bir görüşme başlar. Sanki sığağı sığağına tarih yargılanmaktadır. Piskopos, bir Alman gazeteci ile röportajını anlatır. Alman gazeteci, bu Ortodoks din adamına, “Sırbistan’ın en kötü tarihi hangisidir?” anlamında bir soru sormuştur. Alman gazeteciyi hayrette bırakan cevap şudur: “1683”. Alman’a göre, bu tarih aslında mübarek bir tarihtir. Çünkü İkinci Viyana bozgunu, Rumeli Hıristiyanlığına istiklâl yollarını açmıştır. Böyle bir tarihin, Sırbistan adına kötü olması nasıl mümkün olabilecektir? Rus kirlenmesine henüz uğramamış, Osmanlı yönetiminde bir ömür geçirmiş Piskopos, Müslüman misafirine gerekçesini şöyle anlatır: *“Biz, efendiliği, ağalığı, medeniyeti ve insanlaşma anlayışını siz Türklerden öğrendik. Gidin kuzeydeki Katolik Sırlara bakın.. Bizdeki efendilik tutumunu onlarda asla göremeyeceksiniz. Üstelik Kudüs’ü ziyaret etmek istediğimiz zaman heybelerimizi sırtlayıp, kimseye sormadan ve hesap vermeden gidip gelebilirdik. Şimdi ise, kaç devletin hududunu geçmeye, kaç sınırın memuruna dert anlatmaya mecburuz. Bizim neslimizde henüz*

sizinle müşterek olan o efendiliğin izlerini bulabilirsiniz. Ama bizden sonra Sırbistan'da o terbiye, ağalık ve efendilik mirası, tamamıyla bitmiş olacaktır." (Ayverdi, 1977, 252).

Piskoposu doğrulayan bir başka olay, Üsküp içinde üç bin metrekarelik arazi içinde konağı bulunan Salih Bey olayıdır. Salih Bey'in elinden, Ruslar tarafından organize edilen Sırp lar ve komitacılar tarafından, Üsküp dışındaki muazzam arazisi alınarak parçalanıp, dağıtılmıştır. Balkan Harbi sonrasında konağında sadece uşağı ve kâhyası ile yaşayan Salih Bey'i, yerli Hristiyanlar, bir grup oluşturarak hem alaya almak hem de gözdağı vermek üzere ziyarete gelirler. Uşak, çaresiz, gelen kalabalık için beyini haberdar eder. Emir, "hepsini içeri alın"dır. Salih Bey, divanhânesine oturur. Üstünde Rumeli kesimi elbisesi, elinde içmekte olduğu nargilenin marpucu vardır. Kalabalık karşısına gelince, "başını bile kaldırmadan, tam beyliğin şanına yakışır bir vakar hatta azamet ile" öpmeleri için kolunu yukarı kaldırarak misafirleri, beylik âdâbı üzere buyur eder. Ardından sorusu şudur: "Beni ürkütmeye mi geldiniz?" Tepeden inme, pervasız, korkusuz soru üzerine gelenler şaşırılmışlardır. Bey devam eder: "*Arazimi elimden aldınız. Pekâlâ. Ama beş yüz senedir o topraklarda kimsenin burnu kanamış mıdır? Size geçer geçmez, tam yüz kişi boğazlanıp birbirini öldürdü. Biz susuyoruz. Ama sizin hem diliniz durmuyor hem ileri geri neler söylüyorsunuz. Yalnız diliniz söylese, gene de iyi. Söz, asıl piştovlarınızın ve kamalarınızın oldu. Hem bizi hem de kendinizi kırdınız, daha da kıracaksınız.*" (Ayverdi, 1977, 250-251). Salih Bey'in sözü, geçerliliğini yüz yıl sonra hâlâ korumaktadır. Üsküplü Yahya Kemal, "*o kanlı bıçaklı Makedonya komitacıları, Türk muhabbetini herkesten fazla izhar ediyorlardı. Rumeli'de Türk idaresinin iyiliklerini, güzelliklerini yana yakıla anıyorlardı, Türkler lehinde işittiğim mütâlaaları toplasam bir cild olur*" tanıklığını kaydeder (Yahya Kemal, 1976, 167). İş isten geçtikten, Salih Beyler yokluk kervanına katıldıktan sonraki hayıflanma, mevcut yönetimlerin eskiyi aratmasının bir sonucu değil midir?

Balkanlardan dönüşümüzün sosyal boyutunu kavramadan, okumuşlarımız bozgunu sorgulamaya niyetli gözükmemektedir. Çünkü Balkan bozgununu hazırlayan, değerlerdeki çöküntü, devam etmektedir. O çöküntüyü, kendi kafa ve kalbinde taşıyan insanlardan, halkın çilesinin sebeplerini anlamayı, yenilgi nedenlerini sorgulamayı istemek, öncelikle kafa ve yüreklerdeki bozgunun yeniden değerlendirilmesini istemek olacaktır.

Balkan'ı hazırlayan ama benzerleri daha sonra da yaşanan bir örneği önce hatırlamak gerek. Bu olayı yaşayan kadının, Dame de Sion mezunu torunu, Ayverdi'ye anlatmıştır. 1878'de Türk-Rus Harbi sırasında anneannesi kırk günlük bebektir. Kendilerini koruyacak ordu çekildiği için Rus zulmünün nerelere kadar uzandığını bilen halk, bütün varını, malını-mülkünü bırakıp afetten kaçmaktadır. Genç loğusa da ailesiyle, bir muhacir kafilesine katılır. Bir koluna bebeğini, diğerine, tek taşıyabileceği yük olarak mücevher çıkını alıp yollara düşer. Günlerce yürürler. Su içme gibi kısa aralıklar dışında, yürümek zorundadırlar. Düşman merhametsiz, zalim ama atlı, onlar yayadırlar. Çatlamış ayak tabanlarından kan sızmakta, yorgunluk ve açlıktan dermanları kesilmektedir. Ama bunlar, düşman zulmü ile karşılaşmaktan iyidir. Bir kuyu başında durup hem su içer, hem yüzlerini yıkayıp kuvvet tazelemeye çalışırlar. Loğusa kadın, iki bohçayı birden taşıyamayacak duruma gelmiştir. Birini feda etmeye karar verir. Yüzük, bilezik, broş, gerdanlıklarının bulunduğu mücevher bohçasını, düşman eline geçmemesi için kuyuya atarak kafile ile yürüyüşüne devam eder. Yollar uzun, yollar meşakkatlidir. Bir anda rüyadan uyanır. Dehşetle irkilip, kafileyi olduğu yere mihlayan bir çığlık atar. Loğusa annenin kucağındaki, mücevher bohçasıdır. Kuyuya, mücevher yerine bebeğini atmıştır. Geçtikleri yolları geri tepip, yetişmek üzere dönüp koşmaya başlar. Ama kafile, genç annenin yolunu keser. Yarı sabır, yarı tehdit ile onu kendilerinden ayırmazlar. Dönse, düşman eline geçecek, kuyuya ulaşırsa bile, taze çocuğun çoktan can teslim etmiş cesedine ulaşacaktır. Yüreği dağlanan anaya, ağlaya ağlaya yola devam etmekten başka çare kalmamıştır. İleride yine bir kuyu başında kafile durur. Uykuyu unutmuşlardır. Ama az da olsa dinlenmek durumundadırlar. Oldukları yerde, erimiş kurşun

gibi yayılıp kalırlar. Kalkalım, dendiği zaman, arkalarından gelen bir başka kabileyi görürler. Kafile, korktukları gibi düşman değildir. Gelenler yaklaşınca, yüzler de seçilir. İçlerinde, lohusa ananın erkek kardeşi de vardır. Gözü yaşlı kadın, dağları inleyen bir çığlık daha atar. Bu defaki, sevinç çığlığıdır. Çünkü, kardeşinin kucağında, bebeği vardır. Annenin kafilesinden sonra, kuyu başına gelenler, su çekmek için taşlara çarpa çarpa çektikleri kovanın içinde, bir bebek çıkarmışlardır. Bu kırk günlük yavrudur. Ayverdi, o kırk günlük yavruyu da, Ankara Üniversitesinde bir prof.un eşi olan torununu da tanıdığını belirtmektedir (1977, 36-39).

Yusuf gibi, kuyudan çıkan bebeğin şansını yakalayamayan, üç çocuğun dramını da Refik Halit yazar. Bozgunun, edebiyatımıza yansıyan yüzlerinden birisi Refik *Halit'in Gurbet Hikâyeleri* içinde yer alan "Gözyaşı"dır. İstanbul'da bir bey yanına hizmetçi olarak girmiş, Rumeli'nin Erfiçe köylerinden bir kadın anlatılır. Sarışın saçları kuru ota benzemektedir. Mavi gözleri, "şekerlenmiş şuruplar kadar donuk, cansız, katı, suyu çekilmiş.. Dibe çökmüş bir tasa, kaygı tortusu"dur. Bu kadar kuru, kabuğa benzeyen göze sahiptir. "Akşam rakısı zamanında" ağız tadı kaçırarak bir tiptir. Onun için bey, ilk fırsatta savmayı düşünmektedir. Ama hikâyesini dinleyince savamaz. Balkan Savaşı'nda hududa yakın bir köyde yaşamaktadır. Köye akşamüstü, "*Düşman geliyor! Müslüman erkeği süngüleyecek ve Müslüman kadını kirletecek*" sözü yayılır. Mal-mülk ne varsa herkes bırakıp canını kurtarmaya çabalar. Üç çocuklu dul Ayşe de çocuklarını yanına alıp yola çıkar. Beş yaşındaki oğlu, atın terkinde beline sarılmıştır, üç yaşındaki kızını kuşakla dizlerinden eğere bağlar, bir yaşına basmayan yavrusunu da uykuda kucağına alır. Tepelerden ara vermeyen bir kış yağmuru inmekte ve dinmek nedir bilmemektedir. Uzayan gece yolculuğunda bir süre sonra yaşlı beygir yürüyemez olur. Yere uzanıp kalır. Kafileden geri kalmak tehlikelidir. Büyüğü eline, ortancayı önüne, diğerini sırtına alarak çamur deryasında bata çıka yürümeye devam eder. Derman kesildikçe, üç çocuğundan birini feda edip hiç olmazsa ikisini kurtarmayı düşünür. Ama hangisini, karar veremez. Islak bedeni terlemektedir. Dizlerine kadar çıkan çamurda sürükleyerek götürmeye çalıştığı sıra, sol kolunun gevşeyip açıldığını yarı uyanık hisseder. Bir süre sonra omzundan, kendini saran minik eller de gevşeyip çözülmüştür. Yani Emine'si ile Osman'ı dökülmüştür. Bir ümit, Ali'sine, "çık sırtıma" der. Tan ağarırken, ıslak bir Ay-Yıldızlı bayrağın görüldüğü kasabaya girerler. Tek yükünü, bir cephanesinin üstüne indirir: "Kurtulduk Ali, kalk Ali!" demektedir. Fakat anlamak istemediği gerçek başına gelmiştir. Saatlerce sağnak altında, çamur içinde ceset taşımıştır. Ana yüreğiyle, kesintisiz gece yağmuru gibi ağlar ve bir daha gözlerinden yaş çıkmaz. Kuru böcek kabuğu gibi gözlerinden, istese de bir daha ömür boyu yaş akmaz (Karay, 2000, 37-41).

Balkan faciası, sadece Urumeli Türklerini etkilememiştir. O günler, Çorum'da ortaokulda okuyan bir çocuk olan Cumhuriyet devrinin ünlü hukukçularından Hıfzı Veldet, Balkanlar'da halkımızın çektiklerini anlatan *Türk Uyan* adlı bir broşürü, gözyaşları içinde okuduklarını anlatır.

Ayverdi, Balkan Harbi'nde yedi yaşına bile girmemiş bir çocuktur. "*Camilere hatta izbelere sığınmış muhacir kâfileleri arasına yardım gayreti ile katılan ailemiz fertleri ile beraber ben de Bulgar mezaliminin kurbanlarını, yaralılarını, hastalarını gördüm ve ağlayanlarla beraber ağladım. Gülenler olmadığı için ise hiç gülemedim*" der (Ayverdi, 2004, 196).

Ağlanacak günler ilmik ilmik hazırlanmıştır.

1.1.Balkanlar'da Irkçılık Fesadı ve Sebepler Yığını

"Jön Türkler, 'İstanbul ve Selanik'te; Türk yok, Bulgar yok, Ermeni, Rum, Arnavut yok, Hıristiyan ya da Müslüman yok, sadece Osmanlılar var, sultana ve anayasaya sadık, sultan ve anayasa karşısında eşit yurttaşlar var' diye nutuk çekerken, Tiran ve Elbasan'da toplanan milliyetçi Arnavutlar, Arnavutçanın Arnavutluk'ta resmî dil olması gerektiğini savunuyor, salt Arnavut okulları açılmasını

talep ediyorlardı. Manastır'da toplanan kongrede Latin Harfleriyle bir Arnavut Alfabeti meydana getirmeye karar verildi. Sözlükçü Sami Bey'in yeğeni Mithat Bey, Arnavutça bir gazete çıkarmaya başladı." (Andonyan, 1999, 171-172). 1878 Berlin Konferansında, Arnavutluk'un bir kısmının Sırbistan'a terki gündeme geldiğinde Osmanlı Devleti'nin de desteğiyle Prizren'de Arnavutlar tarafından "Arnavut Milletinin Haklarını Müdafaa Cemiyeti" kurulmuştu. Fakat sonra cemiyet etrafında kümelenen fesatçı, ayrılıkçı beş-on kişi; "Biz yeminimizde dinin mevzubahis olmadığına ve her şeyden önce Arnavut olduğumuza karar verdik" diyerek, Osmanlı Devleti'nin diğer Osmanlı toprakları gibi Arnavutluk'u da vereceğini telkin ediyorlardı. Bu grup, tek idare adı altında Yanya, Manastır, İşkodra ve Kosova vilayetlerinden oluşan bir özerk bölge kurmayı telkin etmişlerdi (Tuncer, 2012, s.31-32). Ayrılıkçılık virüsü, bundan sonra neşv ü nema ortamını Balkan Harbi yıllarında bulacaktır.

Balkan Harbi öncesinde çoğunluğu Müslüman ve asırlarca Osmanlı'ya bağlı olan Arnavutluk'ta isyan vardır. İttihat ve Terakki'nin sözcüsü durumunda olan Hüseyin Cahit'e göre, Meşrutiyet hükümeti, vergi ve asker toplamak istemekte, "Arnavutlar vergi vermemek için Firzovnik'te toplanmışlar gösteri" düzenlemektedirler. Akserî bir harekâtla duruma hâkim olunmak istenir. Bunun üzerine 100 kişi ölür, 6 asker şehit olur 14 yaralı vardır (Ağustos-Eylül 1909, Yalçın, 1976, 151). Durum, Meclis'te de tartışmalara sebep olmaktadır. Arnavutluk isyancıları, Üsküp'e girmişler, iş büyümüştür. Hükümet, "istenen ayrıcalıkları" tanıyarak çözüm bulur: Arnavut kur'a erleri, görevlerini "yalnız Rumeli'de yapma haklarını" elde etmişler, ayrılıkçılık ilerlemiştir (Eylül 1912; Yalçın, 1976, 173-174).

Balkan Harbi sırasında Jön Türk ileri gelenlerinden Arnavut asıllı İsmail Kemal İstanbul'dadır. Bir Fransız gazeteci, kendisi ile görüşmesinde; "Bulgarlar Osmanlı'yı mağlup ettiler" der. "Hiç üzülmeyi" tespiti, can alıcıdır. Onun kafasında, yenilgi ardından, gelecek Arnavutluk bağımsızlığı vardır. Adriyatik boyunca 400 km. uzunluğunda, 120 km. eninde bir bölge, ayrı devlet olacaktır. "*Avrupa'nın ilk kararı, onları özgür kılmak*" olur. Fransız gazeteci, bir sabah İsmail Kemal'i elinde bavul otelden çıkarken görüp, nereye gittiğini sorar. Cevap: "*Vapura yetişeceğim. Arnavutluk beni bekliyor*"dur. Birkaç gün sonra, Avlonya'da toplanan Mebusan Meclisi tarafından İsmail Kemal'in, geçici hükümet başkanı tayin edildiği haberi alınır (Lauzan, 131-134).

Jön Türkler, "Bulgar, Yunan, Türk, Sırp yok; Osmanlı var", diyedursunlar. Bu coğrafyayı, beş asırdan fazla süren "Osmanlı Barışı" yerine kan ve ateş dolu bir vahşet kaosunun içine sürükleyen, fanatik ırkçılık çalışmalarını bilinçli kışkırtanlar vardır. 1906'da Bölük Komutanı genç bir kurmay yüzbaşı iken Manastır'da bulunan Kâzım Karabekir, Bulgar halkın durumunu gözleme fırsatı bulur. İtalyanlar, bütün konsoloslar, Hıristiyan halkı devamlı Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaktadırlar. Manastır Vilâyeti jandarmasını İtalyanlar, Serez'i Fransızlar, Selânik'i Ruslar, Drama'yı İngilizler, Üsküp'ü Avusturyalılar tensik (düzenleme) etmektedir. Bulgarların hükümetle alış-verişi kalmamıştır. Kendi gizli mahkemeleri ve icra kuvvetleri vardır. Sık sık tren dolusu Bulgar genci Amerika'ya gitmektedir. Her yerde acenteler açılmıştır. Gidenlerden, para ve fikir kazanarak dönenler bulunmaktadır. Bir gün istasyona giderek Karabekir de böyle bir kafilenin gidişini seyreder. Tren kalkarken Bulgarca hep bir ağızdan: "Yaşasın Bulgarlar!" diye bağırılmışlardır. Türklerin sağlık ve neşeleri yok, kıyafetleri çok aşağı iken, onların elbiseleri, çanta ve bavulları, sağlıkları, neşeleri mükemmeldir. Amerika'ya gidip-geliş, "yeni bir millet tipi yaratıyordu". Bir harp çıkması halinde, ordumuzun gerisindeki bu ihtilâlciler unsurların yapacağı fenalıkları düşünmek bile ürperticidir (Karabekir, 1995, 91-92, 287). Amerika dışında Balkanlar'da Rus, İngiliz, Fransız, Avusturya-Alman etkisi genelde bilinir. Fakat dikkatlerden kaçan bir unsurun etkisini de; Serez'de Musevi çocuğu olarak doğan, Selânik'te hahamlık diploması alan, Türkçülük, Turancılık, sonra da Kemalizm üstüne eserleri ile tanınan Moiz Cohen anlatır. Yazısı, *Avusturya-İsrail Birliği* dergisinde, 1913 yılında ve Almanca olarak yayınlanmıştır. Anlamli yazıda

anlatılan şudur: Bir rastlantı sonucu, Balkan Savaşı bittikten hemen sonra, üç kişi trende karşılaşır. Aralarında konuşmaya başlarlar. Konuşkan Konstantinis, “*bu topraklar, Balkanlar’dan Nil yatağına kadar bir zamanlar Yunan’dı; bir gün gelecek gene Yunan olacaktır*” der. O, “*Helen düşüncelerine sıkı sıkıya bağlı ve İstanbul’un fethini düşleyen şovenist bir Yunanlı ve megalomandır.*” Bunun üzerine iriyarı yapılı, sert bakışla, sessizliği seven Davidof söze girer: “*Bizim istediğimiz Makedonya’nın Bulgarlaşmasıdır ve bir gün mutlaka gerçekleşecektir*” der. O da, Meriç’in, “*kutsal Selânik ve İstanbul’un Bulgarların olmasını isteyen “Bulgar şovenistidir*”. Söze neşeli, güler yüzlü Lewic girer. “*Makedonya’nın Sırplaşmasına niye karşı çıkıyorsunuz ki? Bu topraklarda Sırp ruhu vardır ve bugün de hâlâ yaşamaktadır*” der. Lewic, Sırpların kurduğu “*çetelere katılıp Türklere karşı bağımsızlık mücadelesi*” veren, kendisini, “*gerçek bir Slav ve Sırp olarak*” gören biridir. Üç yolcunun tartışmaları, tansiyonu yükseltir. Tren Selânik’te durunca, duygular, nefret kertesine varmıştır. Birbirine, düşman gözlerle bakarak trenden inerler. Birkaç gün sonra bir sürpriz olur. “*Üç yol arkadaşı, Selânik’teki Yahudi Kulübü’nde karşılaşırlar. Üçü de birbirine şaşkın şaşkın bakar ve üçü birden aynı anda, ‘Nee! Meğer biz kardeşmişiz de birbirimize yurtseverlik mi taslamışız?’ Bir ikinci rastlantı sonucu, üçünün de sahiplendikleri yapay yurtseverlik gitmiş, onun yerine üçü tarafından aynı duyarlılıkla algılanan kardeşlik ortamı gelivermişti; artık tartışma konusu İsrail’dir.*” (Landau, 1996, 164-166). Aynı Yahudi’nin anlattığına göre, Yahudiler, Balkan Savaşı’nda Balkan ülkelerinin orduları safında yer almışlardır. Hatta “*bu savaşta Yahudiler arasında büyük kahramanlıklar gösteren birçok insan çıkmıştır. “Bir Bulgar Yahudisi subay”, “ağzında sigarayla ölümün üzerine gitmiş”, “Abramic adlı sıradan, fakat soğukkanlı bir asker, yere düşen üç renkli sancağı yerden kaldırarak askerlerin yitirdiği maneviyatı tekrar kazanmalarına neden olmuş ve böylece Kumanova zaferinin kazanılmasını sağlamıştır.*” (Landau, 1996, 166). “Pan-Türkizmin yaratıcısı olarak nitelendirilen” (Landau, 1996, 50), Tekinalp takma adlı Moiz Cohen’in; anlattığı Yunan, Sırp, Bulgar ırkçılarından farkı nedir? Türkçülük yaptığı sıra Siyonist kongreye Selanik delegeşi olarak katıldığı, Filistin’e Yahudi göçünü, Siyonizmle birlikte savunduğu (Landau, 1996, 92, 97, 101), düşünülürse, kendisi de ırkçılığın, cihan devleti bünyesini kemiren uyandırıcılarına, tipik bir örnektir.

Avusturya’nın Bosna-Hersek’i yutma hedefi bilinmektedir. Avusturya’ya bu fırsatı, “Jön Türklerin çılgınlığı” verir. Elde bulunan toprakları, sağlama bağlayıp, güvenlik altına alacak yerde, elden çıkmış olanları yeniden ele geçirme hevesine kapılarak, “yeniden açılacak Osmanlı parlamentosu için Bosna-Hersek’e genel seçim talimatı” yollarlar (Andonyan, 1999, 54). Bu fırsatta Avusturya, Bosna-Hersek’i yutar.

İkinci Meşrutiyet’in bir diğer meyvesi, Bulgar Prensi Ferdinand’ın, 5 Ekim 1908’de kendini Çar, Bulgaristan’ı da bağımsız krallık ilan etmesidir (Andonyan, 1999, 165). Zaten, 1887’de Osmanlı Devleti’ne bağlı bir prenslik haline gelen Bulgaristan’ın başına prens olarak geldiği zaman hedefi, çar olmaktır. Artık Bulgar Çarı olmuştur. Ortodoksluğu benimseyen Bulgarlarda, Bizans’ın mirasçısı olma, İstanbul’u ele geçirme ideali vardır. “Alman asıllı bir botanik uzmanı olan”, “Viyana sarayında ikinci derecede bir insan olarak” hayatı geçen Kral Ferdinand da bu hedefi benimsemiştir. İdeali, İstanbul’u alarak “Bizans’a çar olmak, Ayasofya’da taç giymek ve Türkleri Anadolu’dan kovmak”tır. Bu hülyaya, “Rus Çarı, Alman Sarayı tarafından zorla itilmiştir.” (Bardakçı, 2002, 310-311). Türklere karşı açılacak Haçlı Seferi mizanseninin kollarından birisi de Bulgaristan’dır. Ferdinand’ın, Bulgaristan için, “Müslümanları kökünden koparıp atma politikasını” uygulamak için Balkan Harbi fırsatı olarak değerlendirilecektir. Harp sırasında ve ardından Türklerin, Müslümanların buldukları yerler, kana boyanacak, “katliamdan muvakkaten kaçan Müslümanların malı, mülkü, evi Makedonya muhacirlerine” verilecektir. “Türk düşmanı Ferdinand”ın “menhus siyaseti”, değişmeden devam edecektir (Yahya Kemal, 1976, 167-168).

İçte ve dışta başarısız, güven vermez bir politik dönem başlamıştır. Çok geçmeden Avusturya'nın işgaline, İtalya'nın Trablusgarb'ı işgali ilave olacaktır.

1.2.Kirli İttifak

Balkan devletleri arasında ittifak, uzun bir çaba ile kurulur. Osmanlı istihbarat ve diplomasisi, bunu nasılsa fark etmez. Mesela, Karadağ Prensi Nikola, 1910'da kendini kral ilan eder. Berlin Andlaşmasını çiğneyen bu tavra, kimse karşı çıkmaz. Üstelik Bulgaristan Kralı Ferdinand'la veliahtı, İtalya kral ve kraliçesi, Rus Grandük'ü Nikola ile eşi, Sırbistan Veliahtı bir araya gelir. Aralarında Osmanlı Devleti'ni temsilen Hüseyin Hilmi Paşa da vardır. Paşa hariç, hepsinin aralarında akrabalık bağı vardır. Taç giyme merasiminin, aslında "Balkan İttifakı'nın bir gizli oturumundan başka bir şey olmadığını", Osmanlı temsilcisi fark etmemiştir (Andonyan, 1999, 65).

Balkan Harbinden hemen önce Osmanlı Devleti'nin Dışişleri Bakanı olan Asım Bey'in Meclis'te, "Balkanlar'dan imanım kadar eminim" diye bağırması, basiretsizliğin ilanı durumundadır (Bardakçı, 2002, 322). Bu sözden bir gün sonra, 16 Temmuz 1912'de Halâskâran Subaylar grubunun baskısı ile İttihat Terakki Hükümeti düşer². Yerine gelen hükümetin Hariciye Nazırı Noradunkyan da öncekinden farklı değildir. Verdiği demeçte: "Bulgar hükümetinin barışçı beyanatının samimiyetine inanmamak için hiçbir sebep mevcut değil" diyebilir (Andonyan, 1999, 192). Rusya, Gabriyel Noradunkyan'a "Barış teminatı" verince, daha büyük bir hata işlenir. Rumeli'deki yetmiş 120 tabur asker terhis edilir (Bardakçı, 2002, 323). Rusya, böyle teminatları yakın tarihte vermiştir. 1884'teki Rus teminatı, "Şarki Rumeli ile Bulgaristan'ın birleşmeyeceği hakkında"dır (BOA, 24/C /1301 (M: 20.04.1884), DN. 7, FK. Y..PRK.TKM.). Ama Rusya, Kırım Harbin'den itibaren özellikle, Balkanlar'da Slav ve Ortodoks halkı kullanarak hakimiyet alanını genişletmeye hep devam etmiştir. Bulgar ve Sırlar üzerindeki Rus etkisini, Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkeleri de kabul etmektedir.

Balkan devletlerini birleştirme çabalarına, İttihat ve Terakki yönetiminin katkısı az değildir. 3 Temmuz 1911 tarihinde yürürlüğe giren, "Rumeli'de bulunan ihtilâflı kilise ve okullar hakkında kanun"u çıkartır. Bir türlü aralarında anlaşamayan Bulgar Egzarklığı'nın, İstanbul'daki Ortodoks kilisesinden ayrılalıdır devam eden Sırp, Bulgar, Yunan anlaşmazlığını çözmek, İttihat ve Terakki'ye düşmüştür (Bardakçı, 2002, 321-322). Onların, Rumeli'yi nasıl paylaşacaklarında da anlaşmaları mümkün değildir. Ama önce çatışma konusu çözülür, ardından Osmanlı düşmanlığında birleşerek, toprak konusundaki anlaşmazlıkları ertelemek üzere yakınlaşmaları sağlanır.

Osmanlı dışişleri uyurken, Rusya tarafından, "Bulgaristan'la Sırbistan arasında bir savunma ittifakı yapılmıştır" bilgisi, gizlice Fransa hükümetine bildirilir (30 Nisan 1912, Genelkurmay, 1984, 13). Osmanlı Dışişleri, "Sırbistan'ın Avrupa devletlerinden aldığı ağır ve hafif topların, kendi şehrimiz Selânik'ten bu memlekete girmesine" izin verir (Bardakçı, 2002, 323). Avusturya'nın vermediği izini, Noradunkyan'ın vermesi düşündürücüdür.

Siyasi basiretsizlik, askeri alana yansır: "Balkan devletlerinin Türkiye'ye saldıracakları gün gibi açık olmasına rağmen, bu saldırıdan on gün önce Rumeli'de bulunan askeri birliklerden yetmiş ve eski erattan seksen bin kadarı", ordudan "terhis edilerek evlerine" gönderilir (Apak, 1988, 91; Genelkurmay, 1984, 14).

² Bu sıralar, İttihatçı bir yöntemle, Rumeli'de Tayyar adındaki bir yüzbaşı arkadaşları ile dağa çıkmış ve hükümete bazı tekliflerde bulunmuştur. Olayı sorması üzerine Selânikli Salih (Bozok), Trablusgarb'daki M. Kemal'e yazdığı mektupda Halaskâr grubu ile ilgili bilgi verir. Buna göre, grup 150 kişi civarında bir "çete"dir. Hükümete tamamiyle hakimdirler. Sait Paşa kabinesini düşürüp Meclisi dağıtmışlar, vatanın mukadderatına hakim olmuşlardır. Halaskârların harekâtını kötü gören ve İttihatçı olan subayları değiştirmektedirler. Görice'de Pogan Receb'i, Yüzbaşı Ziya'yı öldürmüşler, Yüzbaşı Hayri'yi asarak idam etmişlerdir. Askerin siyasetten arındırılmasını savunmaktadırlar. Ama bir yandan siyasete karışmaması için subaylara yemin ettirirken, diğer taraftan eski kabinenin, askerinin siyasetle uğraşmaması için hazırladığı kanun teklifini geri çekerler (Bozok, 2006, 42-45).

“Balkan devletleri, 30 Eylül 1912’de, genel seferberlik ilan ederek şimdiye kadar gizlice yaptıkları muharebe hazırlıklarını, hızlandırarak açıktan açığa” yapmaya başlarlar. Buna karşılık, “ordu ve halk arasında, Makedonya’nın ve Arnavutluk’un istiklâli bir oldu bitti gibi telakki olunduğundan, harbin lüzumsuzluğuna inananlar” vardır. Anadolu’dan gelecek 70 bin gelmemiş, Rumeli’de Boşnak ve Arnavutlardan çağrılan yüz bin er çağrıya katılmamış, katılanlar da ilk çarpışmalarda hemen tümü dağılıp evlerine savuşmuşlar, tüm Rumeli savunması oradaki 120 bin Türk’ün omuzlarına yüklenmiştir (Genelkurmay, 1984, 22-23).

Harpten hemen önceki günler için, siyaset ve ordunun durumu vahimdir: *“Ordunun birliği de bozulmuştu. İttihatçı ve İtilafçı subayların birbirine düşmeleri erlere kötü örnek oluyordu. Arnavutlara karşı sevk edilen ordu tam bir çözülme içindeydi. Yer yer askerler subaylara komuta ediyorlardı. Hükümet, Çanakkale’de başkaldıran askere karşı top kullanmak zorunda kaldı. Dört ülke saldırıya hazırlanırken, İstanbul Bizans kavgalarına teslim olmuş durumdaydı. Tıpkı beş yüz yıl evvel, Fatih’in saldırısı arifesinde Bizans’ta olduğu gibi.”* (Andonyan, 1999, 193).

Bulgaristan’da savaş çıkırtkanları sokakları doldururken, İstanbul ondan çok farklı değildir. 2 Ekim 1912’de Darülfünun öğrencileri, savaş lehine büyük bir miting yaparak şehri dolaşırlar, Balkan devletlerinin elçilik camlarını kırarlar. Polis müdahale etmek zorunda kalır. İttihatçı gazeteler de kayıtsız şartsız savaş isteyen yayınlar yapar. Bunlardan birisi Enis Avni’nin “Aka Gündüz” takma adıyla *Tanin*’in 21 Eylül tarihli sayısında yayınlattığı makalesidir. Orada Fatih’in kabri önünde diz çöküp ant içtikten sonra şunları söylemektedir: *“Bastığım toprakların her tutamından kan fişkıracak.. Taş üstünde taş bırakırsam, arkada kalan ocağım sönsün.. Gülistanları süngümle kabristan edeceğim.. Tarihe dümdüz bir harabe bırakacağım ki, üstüne, on asır bir medeniyet kuramasın.. Dal üstünde yaprak, burç üstünde bayrak bırakırsam, iman tahtamın ortasına kara damga vurulsun.. Nefesimden yangın, silahımdan ölüm, adımdan uçurum saçacağım.. Her beyaz renge bir pençe barut lekesi, her barut lekesine bir avuç kan bulayacağım.. Merhameti yatağanımın ağzına.. mefkûreyi tüfeğimin kapsülüne.. medeniyeti atımın arka nalına asacağım.. Dağların kovukları, ormanların gölgeleri, harabelerin buruşuk çehreleri ebediyete ‘buralardan geçen Türk hikâyesini’ söyleyecek.”* 4 Ekim’de Sultanahmet Meydanı’ndaki büyük mitingde, İttihatçı liderler (Talât Bey, Hasan Fehmi, Cemalettin Arif, Agop Boyacıyan, Nesim Mazlia, Dr. Paşayan Efendi, Ömer Naci) heyecanlı konuşmalar yaparlar. Göstericiler tempo halinde *“Harp isteriz, harp, harp, harp! Sofya’ya! Sofya’ya.”* diye slogan atarlar (Andonyan, 1999, 99). Darülfünun’da yapılan “sırf İttihatçı öğrencilerin katıldığı bir toplantıdan sonra, 100-150 kişilik bir katile” yola çıkar, vatansever olanları yanlarına çağırarak katılanlarla büyür. Katile, Babıâli’ye vardığında bin kişi olmuş, kısa sürede on misli artmıştır. Kapıyı tutan polisler, kalabalığa engel olamaz. Göstericiler, Sadrazamlık makamının merdivenlerini işgal edip, “kabinenin savaş ilan edeceğine dair halka güvence vermesini” isterler. Birkaç İttihatçı, Darülfünun bayrağını merdivene dikerek, heyecanlı konuşmalar yapar. “Öldü mü bu millet? Evlatları ne güne bekliyor? İşte hepimiz hazırız, kanımızı son damlasına kadar akıtmaya!” diye bağırılmaktadır. Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa istenir. İş büyümektedir. İki defa asker çağrılır. Çevre kuşatmaya alınır. Sonra Sadrazam ile Bahriye Nazırı oğlu Mahmut Muhtar, kalabalığı yatıştırıcı konuşmalar yaparlar. İki ünlü gazinin konuşmaları yetmemiştir. Mahmut Muhtar, devletin “şerefi tehlikeye girdiği takdirde savaş ilan etmekte tereddüt etmeyeceklerini, bizzat kendisinin nazırlıktan istifa ederek cepheye gideceğini” söyler. Bir hükümet darbesine dönüşebilecek gösteri, atlatıldıktan sonra aynı gece hükümet, sıkıyönetim ilan ederek gösteri, miting ve nutukları yasaklar. Ertesi gün 8 Ekim’de Karadağ, Osmanlı Devleti’ne savaş ilan edivermiştir. Karadağ’ın savaş notası üzerine, hükümet de savaş kararı alıp bütün vilayetlere, elçiliklere bildirir (Andonyan, 1999, 204-209).

Yalnız Avrupa devletleri, Balkan devletlerinin yenilme ihtimaline karşı tedbir almayı ihmal etmemişlerdir.

Almanya'nın Petersburg Elçisi, 20 Temmuz 1912'de Rus Çarı ile görüşerek, bir Balkan harbinin çıkmasına engel olmasını ister. Rusya'nın, "Bulgaristan ve Sırbistan üzerindeki tartışması" nüfuzunu kullanması gerekmektedir. Çünkü "Balkan devletleri birleşir de Türkiye'ye savaş açarlarsa yenileceklerdir." Bu yenilgi, Avrupa dengesini bozacak, savaş çıkacaktır (Bardakçı, 2002, 323). Halbûki, Balkanlar konusunda Rus-İtalyan Anlaşmasının hedefi açıktır: "Balkanlar'da statükonun (bulunulan durum) korunmasına çalışılacak, statükonun korunması mümkün olmazsa, Balkan devletlerinin milliyetler prensibine göre gelişmeleri sağlanacak, Balkan devletlerinin kendi soydaşlarının bulunduğu Osmanlı topraklarını ele geçirmeleri için gerekli yardım ana hedef olacak". Büyük devletlerin, "statükonun değişmeyeceği konusundaki deklarasyonu", 8 Ekim 1912'de yani, Karadağ'ın Osmanlı'ya harp ilan gününde yayınlanır (Genelkurmay, 1984, 5, 29). Statüko hükmü, açık harp kışkırtıcılığıdır. "Harp başlamazdan önce, savaşı kim kazanırsa kazansın hiçbir toprak değişikliğine müsaade edilmeyeceğinin" açıkça ilanı maksatlıdır. "*Gaye, şayet Türkler Bulgaristan veya Sırbistan topraklarına girecek olurlarsa geriye çekilmelerini garanti altına almaktı, yani Salibin girdiği yere bir daha Hilâl tekrar dönemez kaidesinin ilanı. Fakat iş aksine tecelli ediverince evvelce yapılan bu açık ilan unutuldu gitti*" (Apak, 1988, 89).

2.SAVAŞ

Hazırlıklardan sonra savaşı çıkartmak zor değildir. 10 Ağustos 1912'de Selânik'e yakın Fransızların işlettiği istasyona, Avusturya postahanesine bombalı saldırılar yapılır. Koçana'da, 20 Türk, 25 Bulgar, iki Musevi öldürülür. Bulgar köylerindeki kilise kapılarında bombalar patlatılır. Olayların Bulgar ve Sırp komiteciler tarafından çıkarıldığını Fransızlar tespit etmişlerdir. Maksat, "Osmanlı Devleti, güvenliği sağlayamıyor, Hıristiyan halk tehlikede" düşüncesini yayıp, Avrupalıları galeyana getirmek, "Türklerin vahşi olduklarına ve düzelemeyeceklerine inandırmak"tır (Lauzan, 105-106; Bardakçı, 2002, 340-341).

Osmanlı Ordusu, savaşta toplam 1.400.000 kişilik güce sahiptir. Bu miktarın yüzde 25'ini gayrimüslimler oluşturmaktadır. Dört ülkenin toplam gücü 931.200'dür. İlk savaş ilan eden Karadağ'ın asker miktarı 37.200, Yunanistan 192 bin, Sırbistan 324 bin, Bulgaristan 378 bin kişilik potansiyele sahiptir (Andonyan, 1999, 214). Savaş başladığında Birinci Ordu, Trakya'da Dimetoka-Kırkilise (Kırklareli) hattında, Bulgarlara karşı Abdullah Paşa kumandasında konuşlanmış vaziyettedir. İkinci Ordu, Makedonya'da üç ülkeye karşı yer almış vaziyette fakat gerçekten teşkilatlı değildir. 400 bin tahmin edilen iki ordunun, insan, silah, cephane, yiyecek ikmalini iyi organize edilmemiştir. Gerçekte Doğu Ordusu, 478.848 personel yerine 115 bin er ile; Batı ordusu 334.815 kişi yerine 175 bin er ile savaşa başlamıştır. Başlangıç itibarıyla Balkanlar'ın 480 bin kişilik ordularına karşı, Osmanlı ordusu 290 bindir (Esenyel, 1995, 53). Fransız gazeteciye göre, "seferberliğin daha başlangıcında iki yüz elli bin asker" donatılmıştır. Mahmut Şevket Paşa, yüklü para harcayarak, gösterişli askeri levazımatla ayıp gizleme yoluna gitmiş "pırıl pırıl silahlar" gösterilmiştir. Yalnız Paşa, "*askerin vücudunu ve canını korumak için gösterdiği gayreti askerin ruhunu islahta*" kullanmayı düşünmemektedir. "*Bir adamı fiyakalı göstermenin onu iyi asker yapmayacağını*" anlamamıştır (Lauzan, 34-35).

"Karadağ Prensligi, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açar" cümlesindeki garabet çarpıcıdır. Prenslük, cihan devleti.. "Fatihlerin, Selimlerin, Muhteşem Süleymanların" devleti, bu hale gelmiştir. Büyük Avrupa devletleri, "savaşa engel olma görüntüsü altında savaşı" kışkırtmaktadırlar. Apak'ın belirttiği gibi, "Haç'ın bir kez girdiği yere Hilâl'in dönmemesi" politikasında birleşmişlerdir (Yalçın, 1976, 177).

Balkan Harbi'nin patlayacağı günler Şark Ekspresi, Avrupa'dan İstanbul'a bir hayli savaş muhabiri taşır. Bunlar, savaşı bizzat takip edip dergi ve gazetelerine yazacaklardır. Barış yapılırsa, korkuları vardır. Karadağ'ın harp ilan haberini alınca (8 Ekim), rahat bir nefes alırlar. Onlardan birisi Stephan Lauzan'dır. Türkiye'de kırk gün kalarak, "Osmanlı'nın Bozgun Yılları"nı kaleme alıp 1913'te yayınlar. Trende gelirken tartışılan konu, Balkan Harbi'nin nasıl sonuçlanacağıdır. Lauzan'ın anlattığına göre, *Illistrasyon*'un tecrübeli muhabiri G. Raimond: "*Trablusgarb'da hiçbir zaman 1700'den fazla Osmanlı askeri bulunmadı*" tespitini anlatır. Savaş muhabirleri, bu bilgiye göre kıyaslar yapar. "*1700 Osmanlı, 100 bin İtalyan'ı yenerse 200 bin Bulgar'ı yenmek için ne kadar Osmanlı lazım gelir?*" (Lauzan, 14-15, 16).

Fransız gazeteci, harp ilan günü girdiği İstanbul'da hayret içindedir. Dört devletle savaşa giren bir ülkenin başkentinde, bulunduğu inanamaz. Halk ilgisizdir. Kaldırımlardan tam bir kayıtsızlık içinde insan seli akmaktadır. İlanlarda, hangi Paris ekibinin Beyoğlu tiyatrosunda "Sefil Aşk" piyesini oynayacağı, "Kamelyalı Kadın"ın hangi gün sahneleneceği vardır. Sinema davetleri bulunmaktadır. Fakat görevli askerler, İstanbul'da ne kadar işe yarar hayvan varsa, bir belge karşılığı sokak ortasında toplamaktadır. Hayvanlar yanında, arabalar ve kırbaçlar bile alınmaktadır (Lauzan, 20-22). Harp patladıktan sonra, savaş hazırlığına başlanılmıştır. İstanbul'da öncelikle, bir Fransız olarak, "*Jön Türklerin önde gelenlerinin Avrupa'ya gitmeden evvel*" uğradıkları Fransız elçiliğine gider. Ardından görüştüğü kimse, Osmanlı Dışişleri Bakanı Gabriel Noradunkyan'dır. Paris Hukuk'tan mezun olan Noradunkyan, "*Biz yenilik yaptıkça, ıslahat girişimlerinde buldukça Balkanlardaki dostlar bir kat daha saldırgan ve küstah bir tavır içine bürünüyorlardı*" tespitinde bulunur. Saydığı yeniliklerden birisi, "*İngiltere'ye başvurarak, 16 il valisi nezdinde 16 müsteşar isteyecek kadar ileri*" gidilen (Lauzan, 20-25, 27), bir mandavari tavidir. Zaafın böylesini, uzlaşma, yenilik gören Jön zihniyet, devletin tepesindedir. Aynı gazeteci, "şişman, iri gövdeli, ağır, hantal, biraz fazla konuşkan" Harbiye Nazırı Nazım Paşa ile de görüşür. Bir dönem Fransa'da eğitim görmüş, Paris'te görev yapmış olan Paşa, "Saldırı taktiğini tercih ettiğini" gizlemez. "Doğru bir hareket varsa o da saldırmaktır" der (Lauzan, 20-28-29).

Karadağ ardından, Bulgar, Sırp, Yunanistan birlikte hareket ederek, Osmanlı Devleti'ne kabul edilemez tekliflerde bulunurlar. Hıristiyan nüfusu da bulunan yerlere Hıristiyan vali atama, Sadrazamı denetleme gibi bir dizi ortak nota üzerine, elçilerini geri çeken Bakanlar kurulu (Andonyan, 1999, 230-239), 17 Ekim'de "orduya hücum emri vermiştir". 18 Ekim'de de üç devlet, karşı kararı ilan eder.

Orduya saldırı emri, "İstanbul'da sevinç"le karşılanır. "*Başkumandan Vekili Harbiye Bakanı Nâzım Paşa'nın, yanındaki subaylara Sofya'da giymek üzere tören giysilerini de yanlarına almaları yolunda buyruk verdiği*" söylentisi, geçerlik kazanmıştır. Harp iyi ilerlememektedir. "Talât, gönüllü er olarak cepheye gitmiştir." Buna karşı hükümet, "İttihat ve Terakki'ye karşı çatışmayı dış düşmanla uğraşmaktan daha önemli" saymaktadır (Yalçın, 1976, 178).

2.1.Karadağ

Karadağ ordusu, 18-62 yaş arası, savaş zamanı 37.200'e çıkabilen, ağır silahı, yük arabasından başka arabası, sağlık ekipleri olmayan bir yurtiçi savunma gücüdür (Andonyan, 1999, 257). Fakat cesareti öne çıkararak, dağ yarası Karadağ'a egemendir. "*Bir korkak bulunursa, silahları derhal alınacak ve yaşadığı sürece artık bir daha hiç silah taşıyamayacak. Ebediyen şerefsiz sayılacak, hiçbir iş yapmayacak. Bir önlük giydirilecek ona, böylece göğsünde bir erkek kalbi çarpmadığı anlaşılacak*" türü yasa, dağlılar arasında hükmünü yürütmektedir (Andonyan, 1999, 255).

2.2. İlk Bozgun

İşkodra yolundaki ilk çarpışmalarda Detçiç, İskipçanik, Tuzi'deki Osmanlı kuvvetleri, belli bir direnmeden sonra komutanları ile birlikte teslim olur. 82 subay, 3-4 bin er yanında sekiz bin mavzer, bin beş yüz martin, dört mitralyöz, 11 top ele geçirilir (Andonyan, 1999, 262). İşkodra'yı kuşatmak üzere ilerleyen Karadağ kuvvetlerine karşı, durum İstanbul'da şaşkınlıkla karşılanır. İlk iş, askeri makamlarca, 17 Ekim'den itibaren İstanbul'da yayınlanan bütün gazetelere sansür koymak olur (Andonyan, 1999, 265). İpek, Taşlıca, tüm Novi Pazar düşer. Sırp Prizren'i işgal eder.

Bütün cephelerde hayret ve şaşkınlık uyandıracak bir bozgun havası vardır. Bulgarlarla savaşılan Kırklareli, Lüleburgaz, Çatalca hattı hepsinden önemli ve tehlikelidir.

2.3. Kırklareli

Balkan Harbinin kaderini belirleyen garip yenilgilerin öncüsü durumundadır. 28 Ekim 1912 sabahı İstanbul'a felaketin duyurusu yapılır.

Bulgarlara karşı savaşan üç tümenenden oluşan III. Kolorduya Mahmut Muhtar Paşa kumanda etmektedir. Sadrazam babası yanında, Bahriye Nazırı olan Mahmut Muhtar, hükümeti ve bakanlık görevini bırakarak cephede görev istemiş, Üçüncü Kolordu komutanlığına yeni atanmıştır (Lauzan, 44). 17 Ekim 1912'de Kırklareli'ne gelerek görevine başlar. Seferberliğin çok geri ve eksikliklerin pek çok olduğunu görür. Kolordusunda 23 bin asker vardır (Mahmut Muhtar, 2012, 9). 18 Ekim'de Bulgarlar, sınır kalelerine saldırmaya başlamıştır. 20 Ekim'de ilk bozgun işaretini astsubay birliği gösterir: *“Erikler civarında bulunan Küçük Zabit Mektebi az bir düşman birliği karşısında bütün ağırlıklarını gece yollarda bırakarak, telaşla Kırkkilise'ye dökülüp”* gelmiştir. Paşa ertesi gün, *“iki tabur ve bir cebel (dağ) bataryasından meydana gelmiş birlik göndererek, sebepsiz yere terk edilmiş olan arabaları”* kurtartır. Düşman bir dehşet uyandırma politikası ile sınır üzerinde, önüne rast gelen İslam köylerini yakarak ilerlemektedir. Elbise, erzak, para, keşif için süvari sıkıntısı vardır. Kırklareli'nde, iki uçayımız da bulunmaktadır. Fakat birinin makinesi bozuk, diğerinin pilotunun eli yaralanmıştır. Dolayısıyla ikisi de kullanım dışıdır (Mahmut Muhtar, 2012, 10-13, 20).

İstanbul'u işgal, II. Abdülhamit'i hal, Yıldız Sarayı'nı yağma konusunda atak olan bazı rütbeliler, Bulgar karşısında elbise, erzak, para, at yokluğundan keşfin bile yapılamadığını ortaya koymuşlardır. Orduda hazırlık, düşmana karşı, vatan savunması için değil içe karşıdır.

Savaşı fiilen yöneten kumandanlarımızdan olan Mahmut Muhtar, savaş alanından garip örnekler verir. Kolordusu ile taarruza hazırlanmaktadır. Fakat sabah erken atlara binmek üzere iken, Şükrü Bey tümeninin kaçmakta olduğu haberini alır. Dört nala çıkar. *“Kendimi, can korkusu ile kaçıp gelmekte olan karma karışık redif askerleri³ ve bataryalar içinde buldum. Bütün maiyetimle hemen kılıçları sıyrarak askerleri zorla çevirmeye giriştim. Bir saat kadar olağanüstü uğraştıktan sonra”* Petra'nın kuzeybatısındaki sırtları tutmak, kuzeydeki ormanı *“işgal ettirerek kaçışın önünü almak ve tekrar düşmana yüz çevirtmek mümkün oldu”* der. Paşa, bu durumun sebebini de anlatır. Avcı hattındaki birlikler, hiçbir güvenlik tedbiri almadan yatıp uyumuşlardır. Sabaha karşı bir tabur Bulgar yaklaşır. Görüldüklerinde de yanıltmak için, *“Padişahım çok yaşa”* diye bağırırlar. Redif askeri, düşman mı değil mi karar veremez. Ateş de etmezler. İki yüz metre yaklaşan Bulgarlar, ateş açınca da kaçış başlar. Bu taburun kaçışına, diğerleri de katılır. Yedekler, kaçışı önleyecek yerde onlar da eklenir. İleri hattaki asker, yedek, bataryalar ne varsa hepsi kaçmaya koyulur. İşte bu kaçış önlenip, yeniden asker sipere sokulmuştur. Fakat tam rahatlandığı sıra sol kanat, sebepsiz yerlerini terk ederek tepeden aşağı

³ Redif: Nizamiye sınıfından sonra gelen silahlı sınıf.

akmaya başlar. Petra'nın ileri ve batısındaki avcılar da onlara katılır. Artık kumandanda, "ne ses ve ne de atlarda hal ve kuvvet" kalmıştır. Kaçışın önü alınamadığı gibi, savunma mevziinde durdurmak da mümkün olmaz (Mahmut Muhtar, 2012, 26-27).

Kırklareli'ne geldiklerinde halk şehri boşaltmıştır. Bir topçu kumandanı, mermi bittiği için topları mevzilerden almak gerektiğini bildirir. Yalnız topları almaya, piyade de yoktur. Toplar yerinde kalsın, cephane ikmal edin emrini verir. Yavaşça çekilmesini emrettiği Hasan İzzet Paşa emrindeki birliğin çoğu, "geceden kaçmış" kalanlar da gerileme sırasında dağılmış, İzzet Paşa, Vize'ye kadar tek başına gelmiştir. Harp alanından farklı bir örnek daha verir. Kumandan 21. Alay komutanına güvenmemektedir. Alayın başına, bir tümen kurmayı yüzbaşayı görevlendirir. Savaşı kurmay idare etmektedir. Ateş hattının gerisinde bir taşın ardına gizlenen alay kumandanı, kurmay yüzbaşının aldığı bütün tedbirleri, "akılsızlığı ve ahmaklığı sonucu tamamen" bozar. Gece alaylarda bozgun olmuştur. *"Subaylardan bir kısmı aileleri derdine düşerek bırakıp gitmişler. Askerin büyük kısmı etraf köyler halkından olduklarından karanlıktan istifade ederek onlar da kaçmışlar"*dır (Mahmut Muhtar, 2012, 30-32, 35). Kırklareli'nden Vize'ye çekiliş başlamıştır.

Kırklareli'nden çıkışta Vize şosesini tamamıyla, topçu, araba, asker ve muhacirler kaplamıştır. "Hepsi akın halinde kaçmakta"dır. Kolordu kumandanına artık bir iş kalmıştır: Vize telgrafhanesine gidip, ordu kumandanına durumu bildirmek. Kolordu top, cephane ve ağırlıklarının yarısına yakını, saplanıp kaldığı için kurtarılamamıştır. Fakat şu tespit acıdır: *"Bu geriye kaçışın hiçbir mağlubiyet sonucu olmadığı ve hiçbir düşman baskısı altında ve takibinde olmaksızın meydana geldiği düşünülünce büsbütün acı duymak ve ümitsiz olmamak mümkün değildi."* Paşa, 24 Ekim sabahı Pınarhisar'a ulaşmıştır. Akşamdan gelmiş olan bir redif taburu vardır. Onunla kaçışın önünü almayı düşünür. Sabah kalktığında tabur yoktur. "Düşman süvarisi geliyor" söylentisi üzerine, Kaza Kaymakamı ve telgraf memurları da kaçmıştır. "Kısmen savaşız ve panik halinde bir çekiliş karşısında bulduk" diyen Paşa, Yedinci Tümen piyadesinin de yerlerini terk ederek kaçmaya başladıklarını, rediflerin de bunlara katıldığını, "bir kısmının trenle" kaçtığını belirtir. Yedinci Tümen komutanı ve kurmayı, Kolordu karargâhının gizlenmesi ve korunması için asker bulunmadığını belirterek, süratle çekilmekte ısrar eder. Yollar, şiddetli yağmur yüzünden bataklık haline gelmiştir. Bu yüzden toplar ve top arabalarının büyük kısmı saplanıp kalır. Psikolojik bozgun katlanarak artar. 16. Kolordunun beş taburu ile topçu alayı, 23 Ekim'de Pınarhisar'dan Yenice'ye doğru yola çıkmıştır. Kırklareli-Vize yolunu savunacaktır. Bu kolordu piyadeleri, Muhtar Paşa'nın kaçan askerlerini görünce, "onlar da dağılarak birlikte kaçmağa" koyulur. *"Askerî tarihte bu ölçüde sebepsiz bir geri çekilişe ve kaçışa rast gelinemez. Bulgarlar savaş yapmadan çok büyük bir zafer kazanmışlardı. Türkler de hiçbir baskı görmeksizin yalnız yağmur ve çamur yüzünden savaş malzemesinin üçte birini terk ederek bozguna uğramışlardı."* Bulgarlar da şaşırması olmalı ki, Pınarhisar ve Kırklareli'ni, 24 Ekim Perşembe günü öğleden sonra ikiye kadar işgal etmezler. 25 Ekim'de, Pınarhisar işgal edilmemiştir. *"Bolu Taburu'ndan bir bölük geri çekilişe katılmayarak ve gecenin gelişyle durumdan da haberi olmayarak mevzide kalmıştır. Bu bölük ertesi sabah düşmanın da birçok kayıp vererek kaçmış olduğunu görmüş ve savaş meydanında kalmış olan elli kadar yaralımızı da toplayarak Vize'ye dönmüştür."* Kaçış, yağmacılığı da beraberinde getirmiştir. Bunlardan yedi asker, birlikleri önünde idam edilir. Saray'da asker yağmacılığı, kaymakamın evine saldırmaya kadar ileri gitmiştir (Mahmut Muhtar, 2012, 37-40).

Kaçış, düşman baskısı ve mağlubiyet sonucu olmadığına göre nedendir? Mağlubiyetin kafada, yürekte benimsendiği bir çöküş dönemi yaşanmaktadır.

Vize'de, on bin askere, üç-dört bin okka ekmek bulma telaşı başlar. Çevredeki Hıristiyan köyleri de fırsat bulmuştur. Ekmek vereceklerine, "yanlarından geçen asker ve zabıtları" öldürürler (Mahmut Muhtar, 2012, 43). Doğu Ordusunun diğer kolorduları da aynı vaziyettedir. Ordu komutanı, astı olan

Mahmut Muhtar Paşa'ya telgraf çekerek, Bahriye Nazırı sıfatı ile hükümete, *“bu şartlar altında savaşa devam etmenin mümkün olmadığını”* bildirmesini ister. Paşanın kanaati, ordunun Çatalca hattı gerisine alınarak yeniden kurulmasıdır. Paşa teşekkürü Bulgarlara eder: *“Teşekkür olunur ki Bulgar ordusu takip etmedi ve bize kendimizi toparlamak için zaman verdi”* (Mahmut Muhtar, 2012, 44).

Bir başka anlatım da önemlidir. Tümenlerden birinin kumandanı Aziz Paşa⁴, 27 Ekim'de diğer tümen kumandanlarına, başındaki komutanına haber vermeden, üstelik gece saat 22'de bir *“çıkış harekâtı”* emreder. Komutan, *“hazırlıksız olmalarına rağmen, ne mevkileri, ne sayıları hakkında doğru bilgi sahibi olmadıkları üstün düşman kuvvetlerine karşı saldırıya”* geçmiştir (Andonyan, 1999, 466). Korkunç karanlık içinde başlayan saldırıda, ilk andan itibaren mangalar arasında irtibat kaybedilir. Kimin kime ateş ettiği belli değildir. İki taburumuz, düşman zannederek son kurşunlarına kadar, karanlık içinde birbirlerini vurur. Kargaşa, çaresizlik üstüne, Bulgar karşı ateşi ile *“fırar başlar”*. Çevre köyler, *“ellerindeki silahlarla çılgın gibi geri hatlara”*, cin çarpmışçasına koşan askerleri görürler (Bardakçı, 2002, 320). *“Baruta ateş değmiş gibi firar bir anda”* alevlenmiştir. Müthiş ve oldukça feci bir kaos ortamı doğmuştur. Gece uyandırılan Mahmut Muhtar Paşa, hemen giyiniş kaçanların önüne dikilir. Boş yere durdurmaya çalışır, bağırıp çağırır. *“Geri dönmezlerse yalnız başına kurmay heyeti ile birlikte düşman üzerine saldırıp intihar edeceğini”* söyler. Asker, dinlemez. Çil yavrusu gibi dağılmıştır. Paşa'nın yaverleri, geri çekilmek gerektiğini zannederek karargahı boşaltmışlar, evraklar, eşyalar, haritalar, planlar, hatta memurların sicil dosyaları bile bırakılmıştır. Yalnız emir erlerinden biri, komutanın kahve takımını götürmeyi akıl etmiştir. Kurmay heyetten bazıları, Kırklareli istasyonunda trene atlayarak tehditle harekete geçirirler. Gar memurunun, *“hat üzerinde tren var”* uyarısına kulak asmazlar. Hareket ettikten üç km. sonra, savaş malzemesi taşıyan bir diğer tren önlerine çıkarılır. Gece yarısı büyük bir çarpışma yaşanır. Toplar, mermi sandıkları vagonlardan çıkarılır. Ne ileri ne geri götürülebilir. Hepsini çamurlar içine öylece bırakılır. Kimsenin kumandası, kimseye sökmüş olmuştur. Kimse kimseye itaat etmemektedir. *“On beş bine yakın asker, o gece dehşete bürünmüş bir halde Babaeski'ye oradan da 100 km. uzaklıkta sahilde bulunan Tekfurdağı'na kadar”* kaçarlar. Marmara sahillerinde duran askerde ne fişek ne teçhizat kalmıştır. *“Açlıktan bir mısır koçanına bir tüfek satıyorlardı. Az kalsın Arabistan'a kadar kaçacaklardı. Şu korku, dünyanın en cesur milletini ne berbat bir duruma sokuyor?”* Gece bitmiş, fırtına dinmiştir. 24 Ekim günü sabah Bulgarlar, dört koldan ilerleyerek Kırklareli önlerine ulaşırlar. Mevzilerde kimse gözükmemektedir. Siperler boşalmıştır. *“Bulgar askerleri son derece ihtiyat içinde ilk istihkamlara ulaştıklarında Osmanlı süvarileri ve askerleri yerine çocuklar ve kadınlardan oluşan bir kalabalık ve ellerinde çiçeklerle kendilerini bekleyen bir toplulukla”* karşılaşırlar (Lauzan, 46-48).

Fransız gazeteci, kolorduda subay ve astsubay miktarının olması gerektiğinden çok az olduğunu tespit etmiştir. Fakat var olan subaylardaki *“ruhsal yapı”* farklıdır. Gözü kara, cesaretle orduya başvurmuş bir kumandan için, *“ne olurdu biraz da inancı olsaydı”* der. Subayların zafere inancı yoktur, *“Öleceğiz diyorlar ama zafer kazanacağız sözü ağızlarından çıkmıyor..”* tespiti önemlidir (Lauzan, 49-50).

Yalnız, savaşı beceremeyen bu ordunun komutanları, politikanın her dalında aktiftirler.

Hariciye Nazırı, gazetecilere bozgunu, yüzü hafif sararmış şekilde verir: *“Tarihimizde şimdiye kadar benzeri görülmemiş bir facia meydana geldi. Ordumuz Kırklareli'nden firar etmiş, mağlup ve mahcup bir şekilde korku içinde yerinden ayrılmış..”* (Lauzan, 42).

Felaket haberi İstanbul'a gelince, Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa istifa eder. Yerine Kâmil Paşa geçer. Düşüncesiz gece saldırısıyla Kırklareli felaketinde rol oynamış olan Aziz Paşa, görevden alınır. İki yüzden fazla subay, astsubay ve er, paniğin müsebbibi olarak kurşuna dizilir. Felaket karşısında

⁴ Stephan Lauzan, bu tümen komutanına Rıza Paşa demektedir (Lauzan, 45).

İstanbullu zengin Müslümanlar kayıtsızdır. Varlıklılar, göçmenlerin dramı, açlık ve hastalıklardan bitkin, ölüm derecesine varan Osmanlı askerlerinin “yüreklere acısı sefalet ve ıstırapı karşısında kayıtsız” kalırlar (Andonyan, 1999, 466-467).

Fakat bozgunu hazırlayan komutan geçici olarak görevden alınsa da ardından başka bir tümen komutanlığına atanır. Çünkü “o, *İttihat ve Terakki'nin yakınıdır. Varlığını cemiyete adamıştır.*” (Bardakçı, 2002, 321).

Fransız savaş muhabiri, ilk göçmen kafilesine İstanbul'dan yirmi km. ötede rastlar. Ondan sonra kafilelerin ardı hiç kesilmez. “*Fakirler, ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar*”, “*kendilerini kovalayan görünmeyen güçlerden korkarak şaşkın ve telaşlı bir şekilde kaçıyorlardı. Hepsinin iki üç parça ıvrı zıvrı vardı. Kimi eşyasını omzunda, kimi el arabasında taşıyordu. Bazısı da eski bir manda arabasına doldurmuş götürüyordu. Hepsinin yüzlerinde korku izleri, hepsinin durumlarında tam bir şaşkınlık vardı. Köyler boşalmıştı.*” Çatalca'dan sonra artık yol da yoktur. “*Çamurlar içinde bata çıka ilerliyor, bizim gittiğimiz yönde ilerleyen acayip bir kafileyi geçiyorduk. Bu kafile adeta kıyametten önceki döneme ait birtakım toplardan oluşuyordu.*” (Lauzan, 62).

2.4.Lüleburgaz

Bozgun havası, karabasan gibi ordu üstünden, milletin tepesine çökmüştür. Kendisinden vatan savunması beklenen ordu, şaşkındır. Subaylar, “gidecekleri kolorduyu bile” bilmemekte dirler (Lauzan, 63). Kırklareli bozgunundan sonra Nazım Paşa, Abdullah Paşa, 175 bin kişiden oluşan altı kolorduyu, son bir savunma hattında toplamaya çalışır. Çerkezköy, Çorlu ve Seyitlere kadar uzanan ucu bucağı olmayan ovayı seyreden Fransız savaş muhabiri, ordu deneni güruhu gözlemektedir: “*Çorlu tarafında bulunan kitle arasında akıl almaz bir karışıklık ve hareket görüyorum. Bu, ordunun bir kısmı olmalıydı.. Sonra acaba bu nasıl bir orduydı.. Bilemiyorum. Bu; insan, beygir, top, çadır, arabadan oluşan yığın bir Pazar yeri mi yoksa bir ordugâh mıydı? Bir kervanlar bütünü müydü?*” (Lauzan, 65).

Ordudaki kargaşaya, emir-komuta zinciri karmaşası da eklenmiştir. Doğu Ordusu Kumandanı (Abdullah Paşa) yerine, doğrudan Başkumandan Vekiline (Nazım Paşa) müracaat edenler olur. Doğrudan Nazım Paşa emriyle, Abdullah Paşa'nın haberi olmaksızın taburlara kumanda edilir (Mahmut Muhtar, 2012, 62, 64).

Yeni yerde siperler kazılır. Bulgarlarla karşılaşma, dört gün sürer. “*Askerlerin ekmeği ve komutanların telgraf cihazları*” yoktur. Muharebede ne mantıklı tedbir, ne bir manevra vardır. Sadece cepheden cepheye top atışları yapılır.Yalnız Abuk Ahmet Paşa'nın kolordusu, dört gün boyunca sadece ekmeksiz değil cephanesiz de kalır. Top başına elli atım cephanesi vardır. Fransa'da ise yedeği hariç olmak üzere her topa 500'den fazla mermi verilmektedir. Yiyeceği ve cephanesi olmayan asker, boş yere ölmek üzere dağılmıştır. Aziz Paşa'nın 9 bin kişilik tümeninden, 4 Kasım'da yalnız 870 asker kalmıştır (Lauzan, 91).

Bulgar komutanı zaferlerini şöyle açıklar: “Alman taktiği olan düşman kanatlarına saldırı yerine, cepheden saldırıyı yeğleyen Fransız yöntemi burada uygulanmış ve bu yöntemin daha iyi netice verdiği anlaşılmıştır.. Ordumuz düşmanın en kuvvetli noktasına taarruzdan ibaret olan ve tamamen Fransızların ortaya koymuş oldukları fikri uygulamış ve sonuçta zafer kazanmıştır.” (Lauzan, 69).

Lüleburgaz bozgunu sırasında, Doğu Ordusu çekilir. Ali Yaver Paşa kumandaya hâkim değildir. Tabur ve bölük kumandanları, birliklerini kaybedip yollarını şaşırılmışlardır. 31 Ekim 1912 günü, 28. Tabur, 144. Bölük, 3. Takım, siperde yanlarındaki Karadenizli Hoca Ömer Selim Efendi'yi son defa dinlerler. İmam, “*Var mı Türk İslâm askerine bozulmak?.. Var mı, yürekleri korku bürüyüp ricat etmek.. Beş yüz sene evvel sizler, zırhlı düşmana nasıl olup da bağı açık savlet ettiniz? Zira kim, üzerinizdeki zırh*

kalbinizdeki imandı.. Ola ki o gün, bugün ola.. Ben başta, siz ardımda 'Ya Allah' diyeceğiz. Pınarhisar'ı vermeyeceğiz. Versek de, verildiğini görmeyeceğiz” der. Ardından kopan Tekbir sesleri, çevreyi kaplar. Bulgar kumandanı sinmiştir. Siperden 36 kahraman fırlar. Birlikden kalan o kadardır. Cübbesi üstünde, bir meçhul şehidin ceketi, başında sarığı ile önde İmam Ömer Selim Efendi, kan ve çamura bulanmış eteklerine aldırmandan hücumla geçerler. Koca Bulgar tümeni ile kavga yarım saat sürmüştür. Otuz beşi de şehit düşer. Kaburgalarından, sol kol ve sağ elmacık kemiğinden kurşun yiyip düşen Ömer Selim, yerden son bir gayretle dizleri üstüne kalkar. Lüleburgaz'ın Pınarhisar tarafında gün batarken ovayı bir ses kaplar. Ömer Selim, Ezan okumaktadır. Bulgar ateş kesmiştir. Şehit cesetleri üstünde son defa şahadet getirilmektedir. Başındaki asker serpuşu, altındaki sarığı düşmeden Ömer Efendi başı yere dikine çakılır ve öylece ruhunu teslim eder (Bardakçı, 2002, 358-359).

29 Ekim 1912'de Bulgarlar, Karaağaç önlerine gelmişlerdir. 120 bin Bulgar, 175 bin Osmanlı bulunmaktadır. Ordu Komutanı Abdullah Paşa, genel karargâhının bulunduğu Sakız Köyünde küçük bir evdedir. 29 Ekim akşamı paşayı, *Daily Telegraph* gazetesinin muhabiri Berthalt ziyaret eder. “Komutan adeta açlıktan” ölmek üzeredir. Emir subayları, tırnaklarıyla evin bahçesini kazıp birkaç mısır koçanı bulmaya çalışmaktadırlar. Buldukları kökleri, un bulamacıyla pişirmektedirler. Berthalt, yanında getirdiği birkaç konserveyi paşaya sunar. Paşa, üç gün onlarla beslenir. “175 bin kişiye kumanda eden Abdullah Paşa”nın durumu budur. Dışarıyla irtibatı yoktur. Savaşın sürdüğü dört gün boyunca ne olup bittiğinden haberi yoktur. “Anında emir vererek hiçbir müdahalede bulunamıyordu. Harp hattı ile arasında 50 km.lik bir mesafe vardı. Fakat Paşanın elinde ne bir telefon, ne bir telgraf ne de yaverinin dört nala koşturacağı atları vardı.” Sol kanada doğru giden paşa, firarilere rastlar. Sol kanat bozgun halindedir. Direnen hatta başarı ile savunmaya devam eden sağ kanada da geri çekilme emri verir. Hâlbuki emir kendisine ulaştığında Şevket Turgut Paşa, karşı hücum hazırlığı içindedir. Emri uygulamaya başlar. Abdullah Paşa hatasını anlamış, geri eski mevzilerin tutulmasını emretmiştir. Fakat iş işten geçmiştir. “24 saat boyunca ağzına tek lokma koymamış” olan asker, avcı hattı bile oluşturmadan çekilir. 31 Ekim akşamına doğru 175 bin kişilik Osmanlı ordusu bozguna uğramıştır. Ordu namına, Çatalca hattına doğru akan firarilerden başka bir kalabalık kalmamıştır. Topçular toplarını, levazımcılar malzemelerini bırakmakta, biraz et uğruna kendi hayvanlarını kesmektedirler. “Piyadeler kendi tüfeklerini yerlere atıp” gitmektedir. Bulgarlar ise, takip bile edemezler. Aşırı ilerlemeden son derece yorgun düşmüşler, “bozgun içindeki orduyu takip edecek güçleri kalmamıştır.” Eğer o kritik anda, “bin kadar süvari” bulabilseler, “Çatalca geçitlerini elde ederler ve ordunun başarısını sağlama konusunda iyi bir fırsat sağlamış olurlardı” (Lauzan, 74-75).

Gerçekten kolordu birliklerinden bir çoğunun, gece kaçıp “açlıktan oradaki köyleri yağma ettikleri görülmüştür.. Bu olayın önemli sebeplerinden birinin, savaş hattında aç ve susuz kalan askerin yiyecek içecek bulmak için köy araması olduğu şüphesizdir” (Ahmet Muhtar, 2012, 65).

100 bin kişinin felaketi olan bozgun üstüne, “korkunç bir kâbus çökuiverdi. Bu kâbus açlık adını taşıyordu.” Süvarilerin gürültüsünü, yaralıların iniltisini “ekmek, ekmek çığılıkları” bastırmaktadır. Bir tümen komutanı, firar eden bir takım üzerine neden kaçuyorsunuz diye atılır. Cevap: “Ekmeğimiz tükendi” olur. Mahmut Muhtar Paşa da akıntıya kapılmış sürüklenmektedir. Olayı gazeteciye şöyle anlatır: “Bu umumî bir ölüm dalgası gibi bir şeydi. Hayatım beygirimin ayaklarına bağlıydı. Savrulup düşmüş olsaydık ikimiz de bir daha doğrulamazdık. Ben de ta dizlere çıkan çamura batar kalırdım.” (Lauzan, 76).

Bozgun, İstanbul'a sokak, cami, meydan ne kadar yer varsa dolduran göçmen yığınları halinde yansır. “Kaba bir örtü ile örtülmüş öküz arabası konvoyu göz alabildiğince uzanıp gidiyordu. Her arabada sandıklar arasında bir saman yığını üzerine kadınlar ve çocuklar uzanmış yatıyorlardı.” (Lauzan, 79).

İstanbul, iniltiler içinde iken, yarısına yakın nüfusunu teşkil eden Rum, Levanten Yahudi ve Avrupalılar, kendi hayatlarını yaşamaya devam ederler. Hiçbir Rum, dükkânını kapamaz. Hiçbir Levanten, Cafelerini terk etmez. “Hiçbir Avrupalı çay zamanlarındaki valslerinden feragat etmeye razı” olmaz. Elli bin Yunanlı, evlerine kapanarak gizli gizli katliam haberleri yaymaya başlarlar. “Oturdıkları ülkenin düştüğü felakete en parlak bir tavırla ve yeni felaket haberleri uydurarak ihanete başladılar. Gülererek şarkı söylüyorlar” (Lauzan, 80, 114).

2.5.Çorlu

Günlerce aç olan asker çaresizdir. “Fiziki dayanıklılığı kalmayan askerlerin moral güçleri” de kalmamıştır. Çorlu, mezbaha halini almıştır (Lauzan, 80).

Bulgarlar, 3 Kasım’da Çorlu’yu, 6 Kasım’da Tekirdağ’ı işgal eder. Hedef Çatalca üstünden Çarigrad’dır (İstanbul). “Osmanlı ordusu kalıntıları, kovalanmadıkları için”, rastgele yönlere yayılırlar. “Kırlarda, ovalarda 100.000 kaçan asker yürüyor, dolaşılıyor, ‘Ekmek! Ekmek!’ diye bağıyordu. Korkunç kâbus –açlık- kahrediyordu”. Yenilenler, “aç, tok yürümek zorundaydı. IV., I. ve II. Kolordular, sürü manzarasını taşıyordu. Ne amir vardı, ne emir. Askerler silahlarını atmışlardı. Çoğu, o müthiş soğukta, postallarını bile çıkarmıştı, aralıksız sağanak altında yalınayak yürüyordu. Çünkü çamura bulanmış olan postallarının ağırlığını o bataklık yollarda çekmeye takatleri yoktu. Bütün çevre köy ve kasabaların sakinleri de arabaları, eşyaları, hayvanları ve çocuklarıyla İstanbul’a akın ediyorlardı.. Çorlu istasyonunda üst üste vagonlara yığılmış yaralılar, kaderlerine terk edilmişlerdi. ‘Su! Su!’ diye inleyenler, can çekişenler ve ölmüş olanlar karmakarışık yatıyorlardı.. Ölenleri arabadan fırlatıp atıyorlardı. Ve yağmur dinmek bilmiyordu.” (Andonyan, 1999, 479-480).

2.6.Çatalca

Çatalca’ya gelindiğinde birliklerin, normal mevcudunun yarısı kalmıştır. “İnsan ve hayvan ölüleri savaş meydanlarında terk ediliyor, çürüyor; at leşleri hiç gömülmüyor, kurtlanıyordu. Birliklerin çoğu, yarı yarıya dizanteriye tutulmuştu. Bunun ardından kolera baş gösterdi. Osmanlı ordusu bu korkunç hastalığa yakalanmıştı ve kaçan askerler, kolera mikroplarını saça saça gidiyorlardı.” (Andonyan, 1999, 484-485).

Abdullah Paşa geri çağırılır. Nazım Paşa, taze kuvvetlerle Çatalca’yı tahkime çalışır.

Balkan Harbi yıllarında fiilen subay olarak ordu içinde görev yapan Rahmi Apak, “Başibozuk” dediği gönüllülerin, düşmanla savaşından örnek verir. Onlar, kurşunu ne zaman sıkacağını bilmemektedirler. Birinin elinden silahı alarak, düşman askerini, ayağa kalkıncaya kadar bekleyip, sıçramak için kalkınca ateş etmesini tatbiki gösterir. Bu sıra, biraz ötedeki bir “başibozuk”un ağzından kurşun girmiş dişlerini kırmıştır. Geriye gidip doktora görünmesini istediği halde asker, gitmez mevzisini tutar. Hüküm şudur: “Elimizde ne kuvvetli bir kumaş, bir malzeme varmış. Bu kahraman insanları derleyip toparlayıp inzibat altında kullanamadık ve bilgisizlik yüzünden Balkan Harbini ve Rumeli’yi kaybettik.” İtiraf çok acıdır: “Biz baştan aşağı, muharebenin ne olduğunu, nasıl yapılacağını bilmiyorduk.” (Apak, 1988, 68-69).

2.7.Kumanova

Sırplar, savaşa hazırlanmışlardı. 17-50 yaş arasındaki bütün Sırplar zorunlu askerdir. Yaşlara göre sınıflar tasnif edilmiştir. Birinci sınıf (21-31 yaş) asker, her biri 17 bin askerden oluşan beş tümendir. 20 bin topçusu, seri ateş gücüne sahip 1908 tipi Schneider-Creusot’ları vardı. Kendi isteğiyle katılan, Osmanlı vatandaşı Sırplardan, 8.500 kişilik gönüllü ordusu kurmuştur. Toplam dört Sırp ordusundan üçü Makedonya-Arnavutluk, biri Novi Pazar sancağını hedeflemiştir. Osmanlı ordusu, iyi yönetilmeden Kumanova’ya kadar çekilir. 80 bin Osmanlı askeri, 20 kilometre uzunluğunda bir hatta savaşacaktır. 23 Ekim 1912’de başlayan Kumanova Meydan Muharebesi, ilk gün üstünlük sağlanarak

devam eder. Fakat kısa süre sonra Osmanlı Batı Ordusunun büyük kısmı tarumar olmuş, kaçmış veya değişik yönlerde geri çekilmiş, kuvvetler arasında irtibat kalmamıştır. Zeki Paşa'nın ordusu, Üsküp'e geçmek için "panik içinde Kumanova İstasyonu'na koşar. "Muzaffer olarak Sırbistan'a gireceğinden emin" Bulunan ordu, "düzensiz bir sel gibi Üsküp sokaklarını" doldurur. "Yaralıları, komutansız kalmış ve açlıktan ölme kertesine gelmiş erler (çoğu iki-üç gündür bir lokma bir şey yememişti), ardi arkası kesilmeyen kabileler halinde geçip" giderler. "Kaçış sırasında 150 topumuz, cephane ve malzeme terk" edilmiş, "kalan az sayıda asker çılgın vaziyette Üsküp'e" varmıştır. 6 bin Osmanlı askeri ölmüş, 4 bin yaralı ve esir düşmüştür. Sırlar da 3 bin ölü ve yaralı vermişlerdir. Yalnız, Bulgarlar Trakya'da ilerlediği için ordunun İstanbul ile bağı kopmuş, Yunan donanması denize hâkim olduğu için destek alamamıştır. Zeki Paşa, bozgunu; geri çekilme emrini alan Redif tümeninin, "derhal bırakıp kaçmaya başlayarak" diğer askerler arasında da "panik" meydana getirip onların da aynı şeyi yapması ile izah eder. Ali Rıza Paşa ise, "*Arnavutlar Kumanova'da kitle halinde orduyu terk ederek yenilgimizin başlangıç sebebinin oluşturdukları*" der. Ona göre, Balkanlar'daki dört düşmana böylece beşincisi eklenmiştir (Andonyan, 1999, 318-321, 327, 329, 331-332, 357).

"Prizren Redif Tümeni", 23 Ekim 1912 tarihinde "başlarındaki komutanları Albay Abdürrezzak Bey ile birlikte ve topluca savunma bölgesini terk etmiş: İpek veya Prizren civarındaki evlerine kaçmıştır. Bunun sonucu, bu kesimdeki durum da birdenbire aleyhimize dönmüştü." Şu tespit, can yakıcıdır: "*Subayların ve eratin disiplinsizliği ve bölgeleri dışına çıkan rediferatının topluca kaçmaları, Kumanova'da, Manastır'da, Geçinli'de, Kırklareli'nde ve Çatalca hattına çekilmede paniğe sebep olmuştur.*" (Esenyel, 1995, 164-165).

Artık üç Sırp ordusu, hiçbir engelle rastlamadan Vardar kıyılarında birleşip, Üsküp'e saldırabileceklerdir. Sırp gönüllülerle, çetelere gün doğmuştur."Civardaki İslâm köylerini talan etmek ve buldukları Müslümanı öldürmekle" meşgul olurlar (Andonyan, 1999, 329).

Kumanova bozgunu, etkisini Üsküp'te hissettirir. 25 Ekim'de, "Arnavut askerlerin disiplinsizliğinden, bezen Osmanlı komutanları direnmeyi denemeden", Üsküp'ü boşaltırlar. Osmanlı askerinin çekilmesi, şehirde başıbozukların talan ve katliam yapmalarına fırsat vermiştir. Sırlar, şehre girdikten sonra, Üsküp'te kalmak istemeyen Müslümanlar, "varını yoğunu manda ve öküz arabalarına yükleyip yollara" düşer. "Kadınlar ve çok sayıda yalınayak çocuklar", Sırların boyunduruğu altına girmemek için, "bu hazin kervanlara katılıp Selânik'e doğru inmeye" çabalarlar. Yollar tekin değildir. Sırlar, tarafından yolda soyulurlar. Soygun yetmez, birçok göçmen katledilir, kadın ve kızlar kaçırılıp tecavüze uğrar, küçük çocuklar boğazlanır. Sırp zulmüne isyan içeren şu satırlar bir Hıristiyan Ermeni'ye aittir: "*Göçmenlere korkunç bir vicdansızlık ve merhametsizlikle davrandılar. Bütün Makedonya'da amansız katliamlara giriştiler.*" (Andonyan, 1999, 337).

Batı Ordusu Komutanı Ali Rıza Paşa, Anavut Beyi İsa Bolerinaç'a çektiği telgrafta, "*Bugüne kadar depolarımızdan 68.000 tüfek aldınız ve daha hiçbir şey yapmadınız. Priştina zapt edilmiş.. Vaatlerinizi tutmadınız. Madem ki düzenli bir savaş veremiyorsunuz, çeteler teşkil edip düşmana saldırmakta acele edin*" der (Andonyan, 1999, 330).

Kumanova Meydan Muharebesinin kaybı, bilgisizlik, disiplinsizliğin baştan geldiğine tipik bir örnektir. Sırlılara karşı ilk muharebelerde iyi olan tümenin kumandanları, yerlerini terk ederek Kumanova kasabasına inerler. Sebep, "kendilerine o gün tebliğ edilen generallik rütbesinin alametlerini taktırmak". Gece, kasaba terzilerini uyandırıp, "pantolonlarına kırmızı paşa zırhı taktırmakla meşgul olurlar." Başlarında kumandanları bulunmayan, daha tam seferber olamamış Redif Alayı ve Tümenleri, gece dağılır. Mevziini terk edenlerin yeri doldurulmaz, elden çıkan siperler geri

alınmaz ve “bilgisizlik, idaresizlik yüzünden”, diğer “muharebelerde olduğu gibi” Kumanova Meydan Savaşı kaybedilir (Apak, 1988, 67).

2.8.Manastır Meydan Muharebesi

Manastır önünde son bir müdafaa yapmak üzere, 60 bin kişilik ordu, 80 top Ali Rıza Paşa kumandasında toplanmıştır. Ordu, askere, “bu son savaşta geri gitmek, çekilmek olmayacağını, bu savaşın Rumeli’nin mukadderatını belirteceğini, herkesin vatan savunması için kanın son damlasını akıtması” gerektiğini bildirir. Hava yağmurlu, toprak çamurdur. Asker cephede iken; ordu ve kolordu karargâhları, geceleri dönüp şehirde gecelemede ve ertesi sabah atlara binerek muharebe idare yerlerine” gitmektedir. Asker ve kumandanlar, kendilerini demir bir elin yönetmediğini bilmektedirler. 14-18 Kasım 1912 tarihleri arasında olan, “*muharebenin üçüncü günü sabahı, bir topçu bataryamızın hayvanlarını koşarak geriye kaçmaya başladığını gördük. Bu kaçış, batarya civarındaki piyadelere de sirayet etti. Yüzlerce askerimizin geriye çekilişleri başladı*”. Bir genç kurmayın tabancasını çekerek kendi civarındaki çekilişi durdurması yetmez. Dördüncü gün akşamı, sol cenahın bozulması yüzünden, ordu genel çekilme emri verir. Nereye gidilecektir? Güney Arnavutluk bağımsızlığını ilân etmiş, kartal işaretli bayrağını çekmiştir. Yağmur altında, Florina şosesi üzerinde çekiliş başlar. “Yol üzerinde terk edilmiş arabalar, cephan arabaları ve bazı toplar” görülmektedir. “*Uzun bir döküntüler kafilesi*”, “*her tarafta perişanlıklar, devrilmiş arabalar, terk edilmiş toplar, dizlere kadar çamur içinde yürüyen Mehmetçikler, karanlık, yağmur, soğuk bize dokunmuyor.*” (Apak, 1988, 70-71).

120 bin kişilik Sırp ordusu, yanlarında seri ateşli hafif Fransız toplarını da getirmiştir. Fakat asıl fark; “Osmanlı bataryalarının ateşi altında”, “yarı bele kadar çamur bataklık içinde”, içlerindeki ölü ve yaralıları bırakarak, ilerlemeye devam eden Sırp askerlerinin disiplinindedir. İlk günden sonra, Osmanlı cephesini “ilk önce Ali Rıza Paşa, sonra da Kara Sait Paşa arka arkaya” terk ederler. Batı ordusunun başında; Cavit, Zeki ve asker olmaktan çok diplomat olan Fethi Paşalar kalmıştır. Bir süre sonra onlar da çekilir. Cavit ve Fethi Paşa kuvvetleri, Resne yoluyla Ohri’ye doğru çekilir. Baba Dağı civarında, Sırp topçuları, askerin geçtiği tek yolu ateş altına almıştır. Cavit Paşa, askeri toplamaya bile çabalamaz. Silahını atan, nereye olsa kaçmaktadır. “*Sırp ve Yunan çeteleri tam anlamıyla insan avına çıktılar o dağlarda; kurşunlarına hedef olan Osmanlı askerini aman vermeden katlettiler. Bir çoğu kendiliğinden Manastır’a inerek silahını verdi, teslim oldu.*” Sırp ordusu, 18 Kasım’da Manastır’a girmiştir. Sekiz bin ölü ve yaralı veren Sırp ordusuna karşılık Türkler, 15 bin ölü ve yaralı verirler. Fethi Paşa’nın ulaştığı Resne’de, meşhur Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi de vardır. Şehir, kısa süreli bir çarpışmadan sonra teslim alınır. Askeri öğrenimden sonra orduyla, “hemen hiç teması olmayan Fethi Paşa”nın, vurulup şehit olması dışında kayda değer bir gelişme yoktur. Manastır’a Sırp Veliht Pens’in girişi ile, “Yaşasın Sırp ordusu! Yaşasın hürriyet!” bağışmaları ardından, Yunan veliahdı şehre girer (Adonyan, 1999, 347, 349-51).

Sırp ordusu önünde, Adriyatik açılmış, Avusturya ile Rusya arasında savaş ihtimali artmıştır. Yalnız Arnavutluk tarafına çekilen Osmanlı askerleri sıkıntıdadır. Permeti’ye gelen Cavit Paşa kuvvetlerine, “artık Arnavutluk’un bağımsız olduğunu, Türk askeri istemediklerini” bildirmişlerdir. “Batı Ordusu kalıntıları, terk edilmiş, küçümsenmiş durumda kovalanarak, kesin barışa kadar, yaşayan ölüler gibi” varlıklarını sürüklerler. Batı Ordusu genel komutanı Ali Rıza Paşa ve 20-24 bin kişilik ordu kalıntısı, “Arnavutluk’u bir müttefik değil düşman” bulmuştur. İsmail Bey, Osmanlı Bayrağını indirip, kendi bayrağını çekerek bağımsızlığını ilan etmiştir. Asıl gelişme “büyük devletlerin Arnavutluk’u bağımsız ilan” etmelerindedir.

Yalnız döküntü askeri, henüz düşmemiş olan Yanya da kabul etmez. Cavit Paşa’nın, Yanya’ya sığınma isteği, “yenik askerin müstahkem şehirde moral çöküntüsü” meydana getirmesinden çekinilerek, reddedilmiştir. İyi beslenmeme ile birlikte dizanteri vb. hastalıkların salgını da

başlamıştır. Geride kalan askerin yüzde doksanı, her güçlüğe katlanan Anadolu çocuklarıdır. Cavit Paşa, Fieri’de, geçici Arnavutluk hükümetinden, ordusunda bulunan Niyazi Bey’in Valona yoluyla İstanbul’a gidebilmesi için izin ister. İzin verilmiştir. Fakat Niyazi Bey, 16 Nisan 1913’te, “tam vapura bindiği sıra kendisine muhafız olarak verilen kimseler tarafından kalleşçe” öldürülür. Ateşkesten sonra, Batı Ordusundan geri kalan, önce hasta, ardından 12 bin civarında sağlam asker, Türkiye’ye gönderilir (Andonyan, 1999, 354-356, 358, 425).

2.9.Selânik

Osmanlı ordusunda, harbin patlamasından on gün önce, yetmiş sekse bin asker terhis edilirken Yunanlılar, 20-54 yaş arası bütün erkekleri asker sayan kanunu, 1912 Ocağında çıkarmıştır. Yalnız Türkiye’nin Avrupa ve Asya topraklarında yaşayan, 50 bini İstanbul’da olmak üzere 200 bin Rum’dan, sadece 100 kişi Yunanistan’a gönüllü olarak gitmiştir (Andonyan, 1999, 364-365). Fransız gazeteci, yardıma gidenlerin yüz kişiyi bulmadığını yazar. Rumlar, “yaşamaya uygun bulmadıkları Anadolu’da kalmak için her çareyi” denemektedirler (Lauzan, 113).

Yunanistan’ın gözü, önce Selânik ardından Manastır’dadır. Yenice-Vardar yenilgisi ardından, Selânik’i savunması gereken Tahsin Paşa, “direnişi fuzuli” bulmaktadır. Bir Alman gazetesinin tespiti şöyledir: “*Türk ordusu şehrin sokakları önünde düşmanı bekliyor. Fakat erler arasında ancak birkaç subay bulunuyor; büyük kısmı bırakıp gitmiş.. Makedonya’dan kaçan 50.000 göçmen, aileleriyle beraber sokaklara dolmuşlar. İnsan bu sefalet kabilelerini seyrederken korkunç bir izlenim ediniyor. Zavallı erler dileniyor, açlıklarını haykırıyorlar.*” Şehrin muazzam kışlaları boşaltılmıştır. “*Selânik’in şık bulvarlarında ve birahanelerinde, bir zamanlar şehrin görkemini oluşturan parlak üniformalı subaylar seyrek görülmüyordu.*” (Andonyan, 1999, 382).

Yenice Muharebesinden (1-2 Kasım 1912) sonra, Selânik’in yolu Yunanlılara açılmıştır. Ordudaki, “düzensiz geri çekilmeler, daha sonraları bozgun kelimesinin bile ifadeden aciz kalacağı hale geliş yürekler acısıdır”. Tahsin Paşa, savaşmadan teslim görüşmelerine başlar. Ve görüşmeler, bir gün sonra 8 Kasım 1912’de tamamlanır. Selânik’te toplanan Türk-Yunan temsilcileri, aynı gün, Selânik ve Türk birliklerinin teslim protokolünü imzalar. İmza edenler: Osmanlı Ordusu Komutanı Hasan Tahsin ile Yunan prensinin delegeleridir (Genelkurmay, 1984, 39-40).

9 Kasım’da Yunan kuvvetleri Selânik’e, “Yaşasın Helenizm! Yaşasın ordumuz!” haykırışları arasında girer. Selânik teslim olmuş, Yunanlılar, “Osmanlılarla hiç çatışmaya girmeden” Selânik’e girmişlerdir (Lauzan, 120). 470 yıllık Osmanlı hâkimiyeti bitmiş, Türk Bayrağı indirilerek Yunan bayrağı çekilmiştir. İlk yapılan işlerden birisi, Ayios Dimitrios Camiini kiliseye çevirip, yortu yapmak olur. Yunanlılar, bir camiye kiliseye çevirmekle yetinmezler. Aya Sofya, Kasımiye, Eski Cuma, Hortacı Sultan, İsmail Paşa, İki Şerefeli, Sultan Murat camileri de kilise yapılır. Halbuki bir gün önce mahalli gazetelerden *Yeni Asır* ve *Turan*, “Yunan Veliahdı Prens Konstantin 10.000 asker ve 30 topla esir düştüğünü ve ertesi gün Selânik’e getirileceğini” resmî haber olarak yayınlamıştır. Sertel’in hatıraları bu bilgiyi doğrularken Selânik’in trenle işgaline dikkat çekmektedir⁵.

⁵ Bu bilgiyi, küçük farklarla o sıra Selânik’te gazetecilik yapmakta olan Mehmet Zekeriya hatıralarında doğrular. Yaşlı Selânik Valisi Nâzım Paşa (Nâzım Hikmet’in dedesi), gazetecileri vilâyet konağına çağırmıştır. Onlara müjdeli haberler verir. Birincisi, Yunan ordusunun yolunu, limandaki bir zırhlı ile kesme emrini verdiğiidir. Diğeri şöyledir: “Düşman Karaferiye’de bozguna uğratıldı. Elli bin kişi esir edildi. Bu esirler yarın sabah trenle şehrimize getirilecektir. Halka müjdeleyin. İstasyona gidip karşılasınlar.” Gazeteciler habere sevinirler. Koşarak gittikleri matbaalarda, “o gün hemen olağanüstü yayın yaparak büyük puntolarla halka bildirdik. Ertesi sabah da istasyona gidip esirleri karşılamalarını tavsiye ettik. Ertesi gün biz de erkenden istasyondaydık. Heyecanla esirleri getirecek treni bekliyorduk. İstasyon çevresi kalabalık halk yığınlarıyla dolmuştu. Herkes çeşitli yorumlar yapıyor, felâketten kurtulmuş gibi seviniyordu. Bir süre sonra uzaktan tren gözüktü. Halk arasında bir alkış tufanı koptu. Tren, alkışlar ve sevinç naraları arasında süzülerek istasyona girdi. Hepimizin gözleri pencerelerde. Fakat pencerelerde Yunan kasketleri ve Yunan süngüleri uzanıyordu. Beklediğimiz elli bin esir yerine, elli bin Yunan askeri gelmişti.

Prens, ertesini gün gerçekten Selânik'e 12 bin asker başında girer ve teslim olan 25 binden fazla Türk askerinin silahları toplanır. Askerle birlikte 1.000 subay esir alınır. Tahsin Paşa ve kurmay heyeti tarafsız bir bölgede oturacak, memlekete dönmek isteyenler, "savaşa katılmamaya yemin etmek şartıyla" yerlerine gönderilecektir. Bundan sonrası korkunç bir çapul, soygun, katliamdır. Yunan savaşı ve merhameti, *Kölnische Zeitung* adlı Alman gazetesinde şöyle yer alır: "*Selânik'te Ayia Sofia Camii üzerinde haç yükseliyor yeniden. Yeni fatihler haçı diktiler; ama hani nerede Hıristiyanlık ve insanlık belirteleri?. Haç, merhametin sembolüdür; ama Rumlar kanla lekelediler onu. Talan, katliam, ırza geçme, korkunç oranlara yükseldi. Çeteler civar köylerdeki Müslümanlara yapmadıklarını komadılar. Çok sayıda göçmen açlıktan yada süngüyle öldü. Yunanlıların beslemeyi taahhüt ettikleri silahtan tecrit edilmiş Osmanlı askerlerinden çoğu keza açlıktan öldü.*" Yunanlı çapulcular, "*yalnız Müslümanlara değil, yer yer Hıristiyanlara da saldırıyorlardı. Rum Ortodoks olmayan kadın ve kızlara da tecavüz edildi, başka mezheplere mensup Hıristiyanlar da soyuldu.*" Bu arada Museviler ve dönme de Yunan vahşetinden paylarını almışlardır. Onun için "birçok Yahudi ve dönme, çaresiz, herhangi bir Avrupa devletinin bayrağını veya Bulgar bayrağını" evlerine çekerler (Andonyan, 1999, 385, 387, 389-391).

150 bin kişilik Selânik nüfusunun yarısını oluşturan Yahudiler, Osmanlı yönetiminde imtiyazlı durumdadılar. Özellikle "1908 ihtilâli" bu durumlarını pekiştirmiştir. Onun için Yunanlılar, "sudan bahanelerle Yahudileri öldürürler". Bu ölüm furyasından, Selânik'te 18 Mart 1913'te suikasta uğrayan Yunan Kralı da nasibini alır. Danimarka Kralı'nın küçük oğlu, İngiltere Kralı ve Çarın dayısı, İngiltere ana kraliçesinin erkek kardeşi olan Yeoryios'un ölümü, "vuran Müslümandı" haberi üzerine Müslüman ve Yahudilerin katline sebep olur. Suikastçinin, "bir Helen" olduğu, sonradan açıklanmıştır (Andonyan, 1999, 428-429).

Yenice'de durum Selânik'ten farklı değildir. "Çapulculukta Hıristiyan zenginler, fakirlerinden aşağı" kalmazlar. Osmanlı kapalı çarşısı, Osmanlı evleri yağmalanır. "*Bütün dindar Yenice Hıristiyanları gayet neşeli bir halde yağmaya katıldılar. Osmanlı dükkânları ve evleri hep elden geçti.*" Yağma üç gün sürer. Evler ateşe verilmiş yanmaktadır (Lauzan, 123). Osmanlının çekilmesi, içlerde yaşatılan vahşeti ortaya çıkarmıştır. Bir Hıristiyan şu tanıklığı yapar. Köylü Hıristiyanlar vahşiler gibidir. "*Boğdancı'da Hıristiyanlar, Müslüman evleri yakıp yıktılar. Kadınların altınlarını gasp ettiler. Küpelerini almak için kulaklarını kestiler. Sonra kadın, genç, yaşlı ya da küçük demeden herkesin ırzına geçtiler.. Bir kısmı yağmaya koyulduğunda bir kısmı da kızların ırzına geçtiler. Sonra unutmayalım bunlar Hıristiyandı*" (Lauzan, 125).

Selânik limanındaki Yunan zırhlıları yanında, Avrupa devletlerinin gemileri de büyüttükleri vahşetin seyircisi olurlar. Selânik'i işgal eden Yunan Prensini ilk tebrik edenlerden birisi, Türk subaylarını otuz yıldır yetiştiren Almanya'nın imparatoru Wilhelm'dir (Andonyan, 1999, 400).

Tahsin Paşa'nın muharebe yapmadan, Selânik'in, "ordunun ve Karaburun'un teslimi hakkında bütün Yunan şartlarını kabul" etmesi, halk için felâket getirmiştir. Şerefiyle ölmesini bilemeyenler, silahları ellerinden alınmış halde aç ve zelil ölüp gitmişlerdir. "70 top, 15 bin tüfek, 2 bin at, askerî depolarda

Vagonlar boşalıp da istasyon meydanı Yunan askerleriyle dolunca hepimiz şaşkına döndük. Başlarımız öne düştü. Gözyaşları içinde geri döndük. Yunan askeri saf halinde istasyondan şehrin içine yürüyordu. Biz onlara bakmaya bile cesaret edemiyorduk. Yüreğimiz burkuluyordu. Gözlerimiz yaşlıydı. Halk da yüreğinden vurulmuştu. Bu sırada Yunan saflarından bir ses yükseldi: -Zekeriya.. Zekeriya.. Başımı çevirip baktım, yürüyüş halinde bulunan bir Yunan kıtasının tam ortasında bir Yunan askeri, başlığını sallayarak bana sesleniyordu: -Ben sana, Selânik'e geleceğiz, burasını alacağız, demedim miydi? İşte görüyorsun ki, buradayız. Bu, Selânik idadisi'nde (lise) okurken benim sınıfta bulunan bir Rum arkadaşı. Yunan ordusuna gönüllü olarak girmişti. İşte Selânik'e de fatih olarak giriyordu. Ve bunu bana göstermekten sonsuz bir zevk alıyordu. O anda düşmanın işgalinin azabını bütün kuvvetiyle duydum. Bu yabancı çizmeler sanki yolda değil, yüreklerimiz üzerinde yürüyordu. Selânik'i kaybetmiştik. Rumeli'yi kaybetmiştik." (Sertel, 2000, 41-42).

yığılı büyük miktarda cephane ve savaş malzemesi” (Andonyan, 1999, 400), vatan savunmasında kullanılmadan Yunan’a teslim edilmiştir.

Bu arada Selânik’te bir Yahudi’nin köşkünde bir çeşit hapis tutulan eski Sultan II. Abdülhamit, teslimden hemen önce, bir Alman zırhlısı ile İstanbul’a götürülmüştür. Selânik’te “bir sır ve gizlilik duvarıyla” kuşatılan, ülkeden, dünyadan haber almasına engel olunan, gazete bile okutulmayan Abdülhamit, kendisini esir olmaması için götürmeye gelen Türk subaylarına, hanedan mensubu damatlarından iki kişiye, itimat etmez. Ayrılmayacağını bildirir. Alman gemisinin süvarisi, Alman denizci üniforması ile karşısına çıkınca gemiye biner. Gemide, “anlayışı kaybolmuş, tamamen hafızası zayıflamış” zannedilen Abdülhamit’in ilk sorusu şu olmuştur: “Bir senede iki mağlubiyet çok değil mi?” Eski sultan, Trablusgarp ve Balkan yenilgilerini kastetmektedir (Lauzan, 136-137).

2.10. İnancını Yitiren Ordu Yenilir

Hareket Ordusunun, İttihat ve Terakki’nin merkezi Selânik’in; bu kadar aşağılık bir halde teslimi ve yenilginin izahını, esir bir Osmanlı kurmay, bir yabancı gazeteye şöyle anlatır: “*Askerlerimizin kaçmasına engel olmak için başlarına nöbetçi dikmek zorundaydık. Sonra, iaşe şubeleri o kadar kötü teşkilatlanmıştı ki, kurmay subaylar olan bizler, sadece askeri hareketle değil, aç askerlerin ihtiyaçlarıyla da meşgul oluyorduk; çünkü mevcut büyük stoklara, elimize varmayan stoklara rağmen, askerlerimiz gerçekten ölüyorlardı.. Yunan subayları, ateşimiz karşısında inatla ilerlerken, bizim subaylardan çoğu savaş meydanını terk ediyordu. Bunu itiraf etmekten utanç duyuyorum.*” (Andonyan, 1999, 400).

Bu utanç verici itirafı, hatıratına yazanlar da vardır. 26 Mart 1913’te (13 Mart 1329) Edirne düşünce, Bulgarlara esir olan Kurmay Binbaşı Karabekir, hatıratında Edirne savunması sırasındaki kaçaklarla ilgili bilgiler verir. Edirne’yi savunan askerler arasındaki Balkan kökenli askerlerden firar edenler vardır. Bu kaçışları Bulgarlar da bilmektedirler: “*Edirne’den kaçan Gümülcinelilerin bir aralık firarlarının kesildiğini görerek Bulgarlar hayret ederler. Sonra firar başlar. İlk gelenlere yevmi firarlar (günlük kaçışlar) neden kesildi diye sorarlar. Cevaben, ‘Maaş alıyorduk da onun için kaçmadık, şimdi parayı aldık, yine savaşa başladık’ dediler. Bu heriflerin, düşman tarafından bizim hatlara isimle geceleyin bağırarak köylerine gideceklerini arkadaşlarının da firar etmeleri için teşvikatta bulduklarını kalede işitiyorduk.*” (Karabekir, 2009, 219).

Türk subay ve kurmaylarını otuz yıldır Almanlar yetiştirmektedir. Balkan bozgunundan dolayı, Von der Goltz Paşa, Alman basınında sert eleştirilere konu olur. Almanya’nın Türkiye’ye verdiği toplar (Krupp), müttefik ordularının kullandığı Fransız toplarından aşağı kalır (Andonyan, 1999, 37). Bu tespiti, Mahmut Muhtar Paşa doğrulamaktadır. Ağır sahra topları, çamur yollara saplanıp kalmış, Bulgarlar hafif topları kullanmaya muvaffak olmuşlardır.

3.HARPTEN PIRILTILAR

Bir karabasan gibi üzerimize çöken Balkan Harbi içinde, parlayan ışıltılar da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, Edirne, Yanya, İşkodra savunmalarıdır. Hamidiye’nin Ege’de tek başına Yunan donanmasına karşı mücadelesi de bu arada anılmalıdır.

3.1.Edirne

Hükümet, imkânsızlıklar içinde çırpınan Şükrü Paşa’dan, Edirne’yi bir ay süre ile savunmasını istemiştir.. Şükrü Paşa, 30 gün yerine serhat şehrimizi 155 gün Bulgarlara ve Sırlara karşı” savunacaktır (Bardakçı, 2002, 308). Edirne savunması nasıl Plevne’yi hatırlatıyorsa, “Şükrü Paşa da bir Gazi Osman Paşa çağrışımı yapıyordu.” (Artuç, 1988, 260). Keşke akıbetleri birbirine benzemeseydi.

Ak sakallı Şükrü Paşa'nın kulağına, asker içinde birilerinin savaşmama telkini ettiği haberi gelmiştir. Etkili propagandist, asker elbisesi içinde başına topladığı özellikle Anadolu subay ve askerlere, Rumeli'yi, Edirne'yi savunmama telkini yapmaktadır. Zira eski Başkent Edirne düşerse, mevcut hükümet de düşecek ve partisi böylece iktidar koltuğunu elde edecektir. Bozgun havasının olduğu bir ortamda, bu iş; vatana, ırza, namusa kasıt, korkunç bir politik oyundur. Bunu, bir önceki hükümette İçişleri Bakanlığı yapmış üstelik Edirneli, daha ötesi İttihat ve Terakki'nin en etkin şahsiyeti yapmaktadır. Şükrü Paşa, karşısına çağırarak: “*Seni, hemen yarın Edirne'nin ortasında idam ettirmemi istemiyorsan, bugünden tezi yok, çek git buradan Talât Bey oğlum. Sen ki sabık Dâhiliye Nazırısın, sen ki Edirne'ye vatanseverlik göstermek için er rütbesi ile gelmişsin.. Ve sen ki, bana yardımcı olmak yerine orduyu ifsâd ediyor, askere dövüşmemesini telkine çalışıyorsun.. Çek git buradan. İttihat ve Terakki'yi yeniden iktidara getirmek için başka yerlerde çalış. Unutuyorsun ki ben politikacı değil, askerim. Ama sen ve arkadaşların elimizde kalan şu son serhat şehrini de politika uğruna kaybettirmek istiyorsanız, o halde kazanmak istediğiniz nedir? Selimiye ki Rumeli'de cedlerimizin mührüdür. Sen bu mabedi dinamitleyip berhava etmemi söylüyorsun. Gözünü vatan ve ordu sevgisi değil, politika bürümüş. İktidar için orduya bile acıımıyorsunuz. Sana Edirne kumandanı Şükrü Paşa olarak emrediyorum. Hemen şimdi Edirne'yi terk edecek ve İstanbul'a gideceksin. Yoksa istemeye istemeye seni, yani İttihat ve Terakki'nin eski Dâhiliye Nazırını asacak veya kurşuna dizdireceğim.*” (Bardakçı, 2002, 307).

Şükrü Paşa karşısında “hazır ol vaziyette duran” Talât Paşa, tek kelime söylemeden çıkıp İstanbul'a dönecektir. Fakat bu parti politikasıdır. Yerini başka parti elemanları alacaktır. Sonrasını Hüseyin Cahit anlatır. “Bir akşam *Tanin*'i asker giysisiyle yorgun Talât ziyaret” etmiştir. Umutsuzdur. Bulgarlar Çatalca'ya gelmişlerdir. “Düşman İstanbul kapılarında”, başşehir göçmen doludur (Yalçın, 1976, 178). Göçmenler içinde Yahya Kemal'in “Büyük Validem” dediği anneanesi, dadısı da vardır. Annesi, bu harbi görme zilletine katlanmadan erken vefat ettiği için Üsküp'te yatmaktadır. Anneanesi ise İstanbul-Aksaray'da eski bir eve sığınmıştır (Yahya Kemal, 1976, 13, 20).

Burada, “Trakya'nın çamuruna saplanmış bataryaların neferlerine, tam bir hafta peksimet bile vermektense aciz kalmış” yönetime ve zihniyetine bakmak gerekmektedir. “Orduyu politikanın batağına çekerek rakibini boğmak isteyenler, aslında devleti” boğmuşlardır (Bardakçı, 2002, 355).

Edirne teslim olduktan sonra Şükrü Paşa, Bulgarlar tarafından bir tren vagonuna bindirilerek Sofya'ya götürülür. Görünüşte şahsına bir saygısızlık gösterilmez. Fakat o, kendisine selam durularak trene bindirilen aksakallı kahraman, Koltuğa çökmüş “hıçkırık hıçkırık” ağlamaktadır. “Sofya'ya kadar” ağlar. Şükrü Paşa'nın esaret yolculuğunu seyreden Fransız gazeteci, dergisine şu notu düşer: “*Bembeyaz sakalları ile tezat halindeki yağız çehresinden süzülen her damla, muharebe alanında akıttığı kan kadar azizdi.*” Bulgar Kralı, Paşa ile görüşmesinde ona kılıcını geri vererek: “Sizin gibi askerlerin kılıçları alınmaz. Şeref dolu bir savaş sayfasına imza attınız”, dese de Edirne'de durum başkadır. Hıristiyan halk, Edirne'nin işgalini, “*İkinci Basübadelmekt (diriliş), İsa'nın dirilişi gibi Edirne yeniden Hıristiyan oldu*” çılgınlıkları ile kutlamaktadır. Fransız Gazetecinin anlattığına göre, şehrin Türk evleri, “cehennemi gölgede bırakan bir faciayı” yaşar. Yağma edilirler. Bulgarlar, ellerine ne geçirirlerse alırlar. “*Mücevher, halı, elbise, ayna ve her şey.. Taşınabilecek ve çalınacak bir şey kalmayınca, kadınlara ve küçük kızlara tasallut başladı. Edirne baştan başa feryat şehri olmuştu.. Kadınların ve kızların, daha sonra yaptıkları tek şey feryat etmeden, bağırmadan ve inlemeden intihar etmeleri idi.. Yağma edilen evlerin kapılarında birdenbire, tebeşirlerle çizilmiş haç işaretleri belirmişti. Sonradan anlaşıldı ki, bu işaretler, yağma edilen evde alınacak mal; ırzına geçilecek genç kadın kalmadığını, yeni gelenlere haber veriyordu. Kısacası vakit kaybetmek istemiyorlardı.. Selimiye'nin içinde korkunç, kalpaklı, sakallı ve kir içindeki Bulgar askerleri dolaşıyordu.*” Bulgarlar, aylardır açlık çeken halka binbir hakaret içinde açıktan ekmek dağıtırlar. “*Bunun neticesi görüldü.*”

Aylardır sadece süpürge tohumu yemiş olan bu gururlu insanlar, Bulgarların dağıttığı ekmekleri almaya gitmediler bile. Malzeme ellerinde kalmıştı.” (Bardakçı, 2002, 346-349).

Falih Rıfki, “*Tanın’de ‘Edirne Mektupları’ ile o günkü Trakya’nın yürekler yakıcı durumunu*” anlatır: “*Bulgarlar ve Yunanlılar sivil halk üzerine barbarca saldırmışlardı. Kadın ve çocukların boğazlandıkları camilerde, hâlâ kanlı köşeleri görüyorduk. Göçemeyenler ve kaçamayanlar son ümit olarak Tanrının evine sığınıyorlar, böylece toplu olarak öldürücülerinin pençesine geçiyorlardı.*” (Atay, 1963, 68).

Şükrü Paşa, esaretten sonra dönerken, kahramanını unutmayan halk; şanlı, şerefle karşılamak ister. Bu durum, İttihatçıların hoşuna gitmez. Kendisini getiren trenden iner inmez Cemal Bey yanına sokularak, kumandanı bir otomobilin içine atarak halktan kaçıtır.

“Edirne’yi süpürge tohumları yiyerek müdafaa eden bu kahraman”; o serhat şehrini kurtardığı iddiasındaki İttihat ve Terakki ile Enver Paşa’nın politikadaki şöhretlerini karartır endişesi ile “korkulu sima haline gelmiştir.” (Bardakçı, 2002, 308).

Şükrü Paşa’nın oğlu Osman Şükrü’ye göre babası, politikadan nefret eden birisidir. II. Abdülhamit’ten tokat yediği halde, devlete sadık kalmış İttihat ve Terakki’ye yanaşmamıştır. “Altı aylık itibarlı bir esaret hayatından avdetinde, halk kendisine büyük bir karşılama töreni hazırlamışken, ‘Paşa, halk seni linç edecek’ diye pencereleri örtülü vagon ve araba içinde eve getirilmiş ve tekaüde sevk edilmiştir.” (Atay, 1963, 65).

3.2.İşkodra

Balkan Harbi, bozgun halinde seyrederken, yer yer vatan savunmasının yiğit örneklerinden biri de İşkodra savunmasıdır.

Otuz bin nüfus yaşadığı İşkodra, harbin başlangıcından itibaren 10 Nisan 1913’e kadar direnmiş, Karadağ ve Sırp kuvvetlerine önemli kayıplar verdimiştir. Şehri, iki önemli komutan savunmaktadır. Hasan Rıza Paşa ve Esat (Toptani) Paşa. Zaman zaman şehir içinden, beyaz bayrak çeken, şehri terk etmek üzere bozgun emaresi gösterenlere, Hasan Rıza Paşa şiddetle davranır. 3 Aralık 1912’de Çatalca önünde mütareke imzalandığı zaman Bulgar hükümeti, Karadağ Kralı Nikola’ya askeri harekâtı durdurması için telgraf çekmiştir. Bu yorgun, bitkin Karadağ için bir fırsat gibidir. Yalnız Hasan Rıza Paşa, ateşkesi kendisine tebliğe gelen Karadağ delegesini, kabul bile etmez. Böyle bir durum varsa, onu kendisine Osmanlı hükümetinin bildirmesi gerekmektedir. Karadağ ve Sırp lar üzerine saldırılar düzenler. Fakat Hasan Rıza Paşa, Esat Paşa’nın evinden çıkarken kimliği bilinmeyen üç kişinin suikastına uğrar. Aldığı kurşunlar üzerine yedi saat can çekişip, Esat Paşa ve diğer subaylardan İşkodra’yı teslim etmeme ve kanlarının son damlasına kadar savunmalarını isteyerek şehit olur (30 Ocak 1913). Bundan sonra kumanda, Esat Paşa’dadır. Esat Paşa, savunmaya devam ederken, Hasan Rıza Paşa’nın ardından kısa süre sonra, Karadağ karargâhına ateşkesten haberdar edildiğini, görüşmek üzere delege gönderilmesi talebini (5 Şubat) bildirir (Andonyan, 1999, 288, 294).

Esat Paşa, Karadağ Kralı ile görüşünceye kadar şehri savunmaya devam eder. Kurnaz, yaşlı kralla görüştüktan sonra, teslimiyeti kabul eder. Yalnız, “bütün askerleri; silah, cephane ve hafif sahra toplarıyla şehirden çıkacak ve saygı duruşuyla uğurlanacaktır”. Altı ayı aşkın bir süredir dayanan şanlı İşkodra savunması böyle nasıl sona ermektedir? Kral Nikola, 10 Nisan’da başkenti Çetine’de, “Karadağ ordusu muzaffer olarak İşkodra’ya girmiştir” diye ilan etse de şehri, pazarlık yoluyla almıştır. Esat Paşa’ya, “cazip bir gelecek vaat etmiştir: Arnavutluk Krallığı. Esat Paşa, Arnavutluk’taki anaşiden yararlanarak, eli altında bulunan ve çoğu Arnavut olan askerler sayesinde Arnavutluk kralı olabilirdi.” “Kral Nikola’nın kandırıcı sözleri, aylardır gürleyen topların yapamadığını

başarabilmiştir”. “Esat Paşa, ordusuyla birlikte İşkodra’dan hareket ederek doğduğu yer olan Tiran’a gidecek, orada kendini derhal Arnavutluk kralı ilan edecektir” (Andonyan, 1999, 309-310).

Burada Esat Paşa’nın (Toptani) geçmişine, asker olmaktan çok siyasi kimliğine bakmakta yarar vardır. Sıradan bir jandarma subayı iken, sultan yaveri olan kardeşi Gani Bey, Beyoğlu’nda öldürülür. Kardeşinin ölümünden sorumlu tuttuğu Sadrazam Halil Rifat Paşa’nın oğlunu, adamlarına Galata Köprüsü üzerinde öldürtür. Meşrutiyet’ten sonra İttihat ve Terakki’ye katılarak Durazzo Mebusu seçilir. Bu sıfatla 31 Mart Olaylarından sonra, Yıldız’a giderek Abdülhamit’e tahttan indirildiğini bildiren heyete başkanlık etmiştir. İttihat ve Terakki ile Arnavutluk uygulamalarından dolayı bir ara arası açılmış olsa da 1912’de tekrar aynı partiden milletvekili seçilmiştir. Parlamentoda gürültü koparan nutukları ünlü olan Esat Paşa, Meclis Reisi Halil Bey’e öldürme tehdidinde bulunduğu için toplantı salonundan polis tarafından çıkartılır. Bu geçmişi, karanlık düşünceleri de birlikte getirmektedir: “İşkodra düşünce, şehrin kaderine tek başına hükmetmek emeliyle şehrin kahraman müdafii Hasan Rıza Paşa’yı kendisinin öldürttüğünden şüphelenildi.” Zira “Rıza Paşa, onun evinden ayrıldığı sıra” vurulmuştur (Andonyan, 1999, 310-311).

3.3.Yanya

Yanya, İşkodra’nın güneyinde Epir’de, 18.200 km², merkezinde 35 bin olmak üzere il bazında 650 bin nüfusun yaşadığı bir yerdir. Savunmasını, Esat Paşa (Bülkat, ö. 1952) yürütmüştür. O, aslen Taşkent kökenli, Yanya 1862 doğumludur. Başlangıçta, 60 bin Yunan gücüne karşı 15 bin kişi ile savunmayı sürdürür. Şubat başında Yunan veliahdının teslim çağrısına Esat Paşa; “*Yurdumun ve milletimin şerefi, son nefesime kadar dövüşmemi emrediyor. Dolayısıyla teklifinizi reddediyorum*” cevabını vermiştir (Andonyan, 1999, 414). “Geceli gündüzlü 138 gün “insanüstü bir gayretle” Yanya savunulur. “*Türk birlikleri son mermilerini atmış, son yiyeceklerini tüketmiş, son güçlerini de yitirmişlerdi. Her tarafla bağlantısı kesilmişti*”. Yanya, ancak bundan sonra 6 Mart 1913’te teslim olur. 9 Ekim 1431 yılından bu yana hükümet konağında dalgalanan Türk Bayrağı yerine Yunan bayrağı çekilir (Genelkurmay, 1984, 43, 91, 93, 97).

Yanya savunması, Balkan bozgunu içinde parlayan bir kahramanlık ışığı gibidir. Yunan ordusunu yöneten bir Fransız generalin, Yanya’nın işgali ile ilgili açıklamaları dikkat çekicidir: “*Müttefikler tarafından kuşatılmış üç şehirden (Yanya, Edirne, İşkodra) ilk düşen Yanya oldu. Oysa en elverişli doğal savunma imkânlarına sahipti ve dört yıldan beri Alman subayları tarafından tahkim edilmişti. Almanlar bu şehri hemen hemen zaptı imkânsız bir kale sayıyorlardı.. Yunan askerinin dayanıklılığı da mükemmeldi. Bu yıl kış çok zorlu olduğundan, korkunç sıkıntılara katlandı. 800 Yunan askerinin ayakları dondu; bunların çoğunun ayaklarını kesmek gerekecek.. Kayıp bilançosu ne kadar dehşet verici olursa olsun buna üzülmemeli; çünkü Yunan ordusu 33.000 esir, 100’den fazla top, Esat Paşa’yı ve dört generali ele geçirdi.*” Esir Osmanlı askerlerinin 800’ü subay, 6.000’i yaralı, çoğu da hastadır. Yunanlılara verilen toplam esir, Yanya’dakilerle birlikte 80 bine ulaşmaktadır. Yanya’nın işgali, Yunanistan’ı, Helenizmle ilgili herkesi coşturmuştur. Yunan Kralına, Alman İmparatoru Wilhelm başta olmak üzere tebrik telgrafları yağar (Andonyan, 1999, 420-421). “Yıllardan beri Fransa, Yunanistan’a son derece dostluk” göstermiştir. Silik duran Yunan ordusunun “düzeni, eğitimi gibi zor görevleri bir Fransız askeri heyeti üstlenmiştir.” (Lauzan, 110, 116).

3.4.Çatalca

Kısa sürede yaşanan peş peşe bozgunlar üzerine Çatalca’da, İstanbul önündeki son durak olarak savunma hattı oluşturulmaya başlanır. Yalnız Harbiye Nazırlığı istihbarat subayı Albay Cafer bile, “*Bulgarlar, Çatalca geçitlerinde bir ay süreyle durdurulabilir*” demektedir (Lauzan, 139). Kendine güven, başarıya inanç kalmamıştır. Çatalca’nın savunulması için Fransa’dan dağ topları sipariş edilmiş, monte edecek Fr. yüzbaşı gelmiş ama daha toplar gelmemiştir. Sırpların kullandığı Fr. topları

ile Türklerin kullandığı aynı fabrika ürünüdür. 17 Kasım'da harp başlarındaki ilgisiz İstanbul'da heyecan vardır. Bulgarlar gelmişler, top sesleri duyulmaktadır. Fransız gazeteci, Dışişleri bakanı Noradunkyan'a koşar. Osmanlı bakanı, bir gazeteciden, Fransa Başbakanına ulaşarak, "İnsanlık adına, genel güvenlik adına Bulgarların İstanbul'a girmesine mani olunamaz mı?" yardım sorusunu iletir. Gazeteciden gelen cevap olumsuzdur. Yalnız, "bu facia anında Osmanlı'ya teklif getirilseydi neler koparılamazdı ki?" diye hayıflanmadan da edemez (Lauzan, 142).

Bulgar işgaline karşı Avrupa'nın 9 ülkesi, savaş gemileri ile askerlerini Boğazda tutmaktayken şehre asker çıkarırlar. İstanbul, ülkelerin kendi vatandaşlarını, Osmanlı Bankası gibi kuruluşları korumak amacıyla Sabah Ezanları okunurken işgal edilmiştir. Üstelik dokuz ayrı millî marş çalınarak. Noradunkyan'ın evinin karşısına Almanlar karargâh kurmuşlar, Rusya Galata rıhtımını almış, bir başkası Saint Benoit kolejine konmuştur (Lauzan, 144-145).

Bulgar Kralı da Çatalca önlerine gelmiştir. Sadrazam Kâmil Paşa, doksanlı yaşlardadır. Dışişleri Bakanı Noradunkyan aracılığı ile Batılı elçileri çağırır. Ateşkes için aracılık istemektedir: "İstanbul'da 650 bin Müslüman ahali ile 350 bin Hristiyan vardır. Bulgarların ve Yunanlıların önünden kaçan ve İstanbul'a sığınan Rumeli halkımıza reva görülen vahşeti, bütün İstanbul biliyor. Bulgar Kralı Ferdinand eğer İstanbul'a gelirse, sanmayın ki teslim olacağız. Ben burada, Padişahım ise sarayında son nefesimizi vereceğiz. Fakat o zaman İstanbul'daki Hristiyan ahalinin ve yabancıların hayatlarını garanti edecek bir hükümeti de bulamayacaksınız." Büyükelçiler, Paşa'nın talebini, hükümetlerine ulaştırırlar. Alman Elçisi Vangenheim de "Türklerin dostu" imparatoruna ulaştırır. Alman İmparatorunun cevabı şöyledir: "Kâmil Paşa, yüz yaşına yaklaşmıştır. İstedığı ve arzuladığı şekilde ölebilir. Kral Ferdinand, İstanbul'a gidecek ve Bizans'ın yeni Çarı olacaktır. Ayasofya'daki âyini de o idare edecektir."

Düşenin dostu yoktur. İngiliz ve Fransızların düşüncesi de farklı değildir. Fransa'nın Başbakanı Poincare'nin sözleri Alman imparatorunun neredeyse aynıdır: "Bizans'a Çar olmak hakkı Ferdinand'ındır. Rusya'dan gelecek bir Patriğin yanında Ayasofya'daki Hilâli indirmek ve yerine takacağı haçın altında Kayzerliğini ilan ve ilk âyini idare etmek onun hakkıdır." (Bardakçı, 2002, 378-379).

Kâmil Paşa, elçiler aracılığıyla "Avrupa'yı insafa getirmese bile üzebileceğini sanıyordu." "Merhametin yalnız edebiyata ait olduğunu ve siyasette kuvvetten başka bir şeyin egemen olamayacağını bilemiyordu." Hâlbuki o sıra, "Avrupa Yunanistan'ın savunmasını organize etmiş ve Yunanlıların koruyucusu olarak altı güçlü devlet elçisi, Osmanlı Hariciye Nazırı ile şartları tartışmak için Topخانه kışlasında bir araya gelmişlerdi." (Lauzan, 87).

İstanbul'daki hastanelerde beş bin yaralının olduğu resmen açıklanır. Alman elçiliği bir salonunu hastaneye dönüştürmüştür. Beyoğlu'ndaki Fransız hastanesinde, yaralı subay ve askerler bulunmaktadır. Fransız gazeteci, yaralılarla konuşur. Çelik mermi, şarapnel, soğuktan çok "esas derdimiz açlık" derler. Yaralı askerler içindeki Anadolu çocuklarına, "yeniden savaşa gitmek ister misiniz", diye sorar. Cevap; "Evet isteriz. Bulgarlardan intikam almamız şart" olur (Lauzan, 96, 100).

İstanbul-Büyükdere vadisinde "tam anlamıyla beşerî bir enkaz" vardır. Salgın hastalıktan insan kuleleri oluşmuştur. "Bağırsaklarını dışarıya toprakların üzerine saçanlar" görülmektedir. Göz alabildiğine cesetlerin yayıldığı tarlalar vardır. Kolera etkisini göstermektedir. Gazeteci, "insanın dişlerini takırdatan korkunun ne demek olduğunu" kendi bünyesinde anlar. Belgrat Ormanlarından sonra Boğaz'ı takip ederek birkaç km. daha otomobille gidince, "artık hasta yığınlarına dönüp bakacak cesareti" yoktur. "Karnı yerde ebediyen hareketsiz kalmış yatan", can çekişen, kıvranan insanlar görür.

Dönüşte tekrar aynı manzarayı görmeye tahammül edemez. Gözlerini yumar. Şişli'ye gelinceye kadar gözlerini açmaya cesaret edemez. "Bu topraklarda ölümün çok korkunç türleri kol" gezmektedir.

19 Kasım'da tekrar Noradunkyan'ın evine gider. Bu defa bakanda, kendine güven gelmiştir. "Bulgarları bütün hat boyunca püskürttük. Çatalca'yı hiçbir zaman alamazlar" demiştir (Lauzan, 146-147).

Taarruz ve zafer günlerini önceden bildiren, Kırklareli ve Lüleburgaz'ın galibi Bulgarların, Çatalca'da güçleri bitmiştir. Ovada mağlup olan Osmanlı askeri, savunmadaki başarısını gösterir. "Plevne müdafaasını yapanların torunları asli karakterlerine uygun olan dağ hendeklerine geçmişler ve olağanüstü başarılar" sergilemişlerdir. İstanbul'a 40 km. mesafedeki Çatalca'da, "Bulgarların gurur abidesi" yerle bir olur (Lauzan, 150-152).

Balkan Harbi ateşkes anlaşması Aralık başında yapılmıştır. Mütarekeden sonra, Amerika'dan gelen Yunanlı gönüllüler, "madem Osmanlı ile hesap görüldü, sıra Bulgar'a geldi demektir" derler (Lauzan, 115). Bu Balkanlı müttefiklerin, Osmanlı'yı aradan çıkardıktan sonra birbirlerine düşeceklerinin işaretidir. Ateşteste, Enver de Bingazi'den gelmiştir (5 Aralık 1912). 23 Ocak 1913'te Babıâli Baskını ile hükümeti değiştirme işini başarıyla gerçekleştirir. Bu arada Nâzım Paşa başta olmak üzere, bazı yaverler öldürülmüş ama Mahmut Şevket Paşa'nın Sadrazam ve Harbiye Nazırı olduğu hükümet kurulmuştur (Yalçın, 1976, 181). Kısa süre sonra, onca kayıp ardından Edirne kurtarılacak, ama Batı Trakya Türk Devleti'nin varlığına tahammül edilemeyecektir.

SONUÇ

Balkan Harbi'nde Ege Adaları ile birlikte 100 bin kilometrekareye yakın vatan toprağı bir çırpıda elden çıkmış, bir milyondan fazla Türk öldürülmüş ve sürülmüş, memleket nüfusu beş milyon eksilmiştir (Apak, 1988, 88).

Maddî kayıp yamandır. Asıl kayıp kafa ve yüreklerdedir. Birkaç yıl önce Yunan, Bulgar, Ermeni çeteleri, Sırp çetnikleri ile birlikte hareket ederek, kendi devleti ile savaşmada başarılı olan askerler, darbe yapmada başarılı olan ordu, Balkan Harbi'nde niçin bozguna uğramıştır?

Selanik'te, sadece teslim olan 26 bin asker ve komutanı Tahsin Paşa, trenle işgale gelen Yunan'a niçin tek kurşun sıkmadan şehri teslim etmiştir? Selânik, Hareket Ordusunun merkezi, İttihat ve Terakki'nin kâbesi görüldüğüne göre, niçin savunulmamıştır?

İhtilâl üssü, askeri okullar olan Manastır, niçin savunulmamıştır? Başkent İstanbul'u basarken, Yıldız Sarayı'nı yağmalarken kahraman olan III. Ordu/Hareket Ordusu, II. Ordu, niçin hiçbir yararlık gösterememiştir? Kendi paşasını (Şemsi Paşa) vururken kahraman olan Teğmen Âtîf, kendi devletine karşı dağa çıkan geyikli Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi vb.leri, Balkan Harbi'nde niçin başarısızdılar? Edirneli Talât, niçin Edirne'nin düşmesi, Bulgarların eline geçmesi için çaba sarf etmiştir? Üsküp niçin savunulmamıştır?

Komutan itirafı: "Osmanlı ordularının Rusya muharebesinde gösterdikleri yiğitlik kahramanlık ve elde ettikleri başarı, bu seferki süratli bozgun ile karşılaştırılacak olursa şaşkınlık ve hayret içinde kalmamak mümkün değildir." (Mahmut Muhtar, 2012, 169). Kosova'nın, Varna'nın, Niğbolu'nun, Mohaç'ın, Plevne'nin sahiplerine ne olmuştur ki hemen bozulmuşlardır?

Ordu mensupları politize olmuştur. 1876 darbesi önce Kuleli Vakasında denenir. Genç Osmanlıların benzer çalışmaları aynı padişahı devirme öldürme çabaları başlangıçta başarısız kalmıştır. Ama 1876'da çeyrek asırlık hazırlıktan sonra darbe gerçekleştirilmiştir. Artık Yeniçeriliğin kaldırılması ile elli yıl ara veren hükümet darbeleri, yeniden başlayacaktır.

Fransız gazeteci, Kırklareli'nde düşmanla savaşmadan bozguna uğrayan kolordunun bağlı olduğu Doğu Ordusunun komutanı Abdullah Paşa'yı sormuştur. "O'nun, Halâskarân reisi olduğunu bilmiyor musunuz?" derler. Üsküp havalisinde üç kolordu idare eden Zeki Paşa'yı sorar. "Hareket Ordusu Sultan Hamid'i hal etmek için ve Millet Meclisini kurtarmak adı altında Selânik'ten Ayastefanos'a geldiğinde Zeki Paşa, Mahmut Paşa'nın yanında değil miydi?" derler. Kırklareli bozgununun sonrasında ordudan kovulan Rıza Paşa da gidip İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuştur. Komite onu, Edirne süvari tümeninin komutanlığına tayin ettirmek istemiş, sonunda Trakya'da başka bir tümenin komutası ona verilmiştir. Bana bir albay göstermişlerdi. İhtilâlin ilk günleri filan ünlü nutku okumuş dediler. Bir binbaşidan bahsettiler. Jön Türk partisinin ümidi imiş, bir başka yüzbaşı da ıslahatçı tavrıyla tanınıyormuş." Zaferden zafere koşarken Osmanlı ordusu, kendi işini iyi yapıyordu. "ülkeyi yönetmeye heves" etmiyor, "yalnızca askerlik görevlerini yerine getiriyor", "ortalarda nutuk" çekmiyordu. Ordunun bir yüzü yoktu. "Bu ordunun üzerine pek çok siyaset yağmuru yağmış, artık demirleri pas tutmuştu.." (Lauzan, 51-53).

Harpte, komutanı olduğu birliği kaybeden kıtasız kumandanlar vardır. Bunlardan biri olan Albay Efe Kâzım, Manastır Meydan Muharebesi sırasında Beşinci Kolordu'nun idare yerine gelip kendinden üst rütbeli olan kumandana akıl vermeye başlar. Kolordu kumandanı susmasını isteyince, "aylak Albay Efe Kâzım orada kolordu kumandanına tabanca çeker. Yanlarındaki subayların müdahaleleri ile silah patlamıyor. Bunu ben gözlerimle gördüm. Kolordu kumandanı Kara Sait Paşa Hürriyet ve İtilâfçıdır, Albay Efe Kâzım ise İttihat ve Terakki Partisine mensuptur" (Apak, 1988, 70).

Genelkurmay'a göre, "Ordunun politika ile uğraşması, o kadar ki, bunun muharebe alanında bile sürdürülmesi" devam etmiştir (Genelkurmay, 1984, 41). Ordu içindeki alaylı-mektepli ayrımı, nispeten Meşrutiyet sonrasında çıkarılan emeklilik kanunu ile alaylılar aleyhine bitirilmiştir. Ama politika ilgisi, bitirilememiştir. Mahmut Muhtar'ın şu cümleleri (2012, 173, 174), ordu yayınında aynen yer alır: "Bir ordu için en büyük felaket, genç subayların askerî görevleri dışında ordunun veya memleketin düzeltilmesine kalkışmaları, nizamları ve kanunları değiştirmeye girişmeleri, hükümeti denetim altına almak, devletin siyasi hayatına etki yapmak gibi maksatlara dayanan kulüpler ve dernekler kurmalarıdır. Meşrutiyet'ten sonra bu haller önce ihtilâlin çıktığı 3 ncü Orduda görüldü. Sonra da bu esef verici hal 1 nci ve 2 nci Ordulara aşılandı." Politika ilgisi burada kalsa iyi. "Hareket Ordusunun İstanbul'a gelişinden sonra Ordu, İttihat ve Terakkiye mensup bir kısım genç subayın keyfine bağlı kaldı." (Genelkurmay, 1970, 149, 151-152). "Düşman karşısında askerlerin manevi dayanağı olacak olan subaylar, yalnızca sayıca ve ilmen değil, ekseriya manen dahi yetersizlik içinde bulunmuştur" (Mahmut Muhtar, 2012, 175).

Osmanlı askeri, Osmanlıya kurşun sıkmaktadır. Bir ara Mahmut Muhtar Paşa'yı öldürmek için evine hücum edilir. Kendisi evde değildir. "Bir Fransız kadın, bir akşamüstü meydanlardan birinde genç ihtiyar Osmanlıların birbirlerini boğazladıklarını görür. Korkar fakat boğuşanlardan biri: -Siz Fransızsınız. Sizin korkacak bir şeyiniz yok, siz geçin gidin, yalnız bize bakmayın" der (Lauzan, 107-108). Birbirine düşenlerin yabancılar arasında dilden dile anlatılan şu durumu, birlik ve gücün elden gittiğinin, yenilgi şamarının hak edildiğinin delilinden başka nedir?

Rahmi Apak, Koniçe'de, bir handa mola verdikleri sıra, "yedi sekiz kadar arkadaşı ile birlikte Hürriyet Kahramanı Niyazi Bey'in yanlarına geldiğini anlatır. "Hepsi diştten tırnağa kadar silahlı", düşülen feci akıbet tartışılmaktadır. Niyazi Bey, "ağzını açıp gözünü yumarak", "bütün bu faciadan sorumlu olduğunu beyan eylediği Hürriyet ve İtilâfçılara lanetler" yağdırır durur (Apak, 1988, 80). Apak'ın yıllar sonra hatıratını yazarkenki değerlendirmesi, Resneli'den farksızdır: "Balkan Harbi felaketinin bir numaralı sorumlusu Padişah Sultan Hamid'tir." Aynı subaya göre, "iki numaralı sorumlu" Ruslardır. Üç numaralı sorumlu, Hıristiyan Avrupa ülkeleri, dördüncüsü "Meşrutiyet inkılâbının,

Osmanlı İmparatorluğu içindeki muhtelif unsurların Türkler aleyhindeki düşmanlığını artırmış ve alevlendirmiş olmasıdır” (Apak, 1988, 88-89).

Savaşa katılan birisi olarak R. Apak’ın soruları yürek dağlayıcıdır: “Balkan Savaşını neden kaybettik? Tüfeğimiz, topumuz ve cephanemiz Balkanlı düşmanlarımızdan daha az değildi.. Giyim ve kuşam bakımından daha noksan değildik. Düşmanlarımızın sayı üstünlüğü de o kadar korkunç değildi. Bu halde neden yenildik ve hem de çabucak ve şerefsiz bir surette yenildik. Lüleburgaz ve Kumanova Meydan Muharebeleri bizim için bir alın karasıdır.” O, sebep olarak, altı önemli yenilgi nedeni sayar. Bunlardan birincisi; Lüleburgaz’da Bulgarlar karşısında ordumuzu yöneten Abdullah Paşa, Kumanova’da Sırlar karşısında bulunan Zeki Paşa gibi subay ve askerleri tarafından tanınmayan, yetersiz; askere, “can ve ruh verecek vasıflardan” yoksun komuta kademesinin bulunması. İkincisi savaşa hazır olmamak, onun için de kavgaların, “gelişigüzel kendiliğinden ve karaktersiz tarzda” olmasıdır. Üçüncü neden, sevk ve idare beceriksizliği, ehil subayın bulunmaması. Dördüncü neden, havanın yağmurlu olmasıdır. Beşincisi, yolların az ve çamurlu olması, “geri hizmet mefhumunun” orduda bulunmamasıdır. Altıncı sebep, harpten hemen önce yetişmiş seksen bin⁶ askerin terhisidir (Apak, 1988, 90-91). Harp Akademileri adına yapılan yayında da aynı durumlara dikkat çekilmektedir: “Siyaset orduya girmişti. Particilik zihniyeti esasen ‘alaylı-mektepli çekişmesi ile sakat kalan subay topluluğunun daha da parçalanmasına etken olmuştu. Parti zihniyeti ile hareket eden subaylar, karşı partiden olanların savaştaki başarısına dahi engel oluyor, bozgun halinde çekilirken bile biri diğerine kurşun atıyordu. Daha garip tarafı, bu çekişme tutsaklıkta da devam ediyordu” (Esenyel, 1995, 167-168).

Particilik, vatan, devlet ve millet aleyhine gelişmeleri bili göze aldırarak bir zihin formu olarak beyinlere çöreklenmiştir. Vatan aleyhine gelişmeleri bile partisi lehine ise destekleyebilen bir felâket davetçiliği, dehşet verici bir aymazlık vardır. Meşrutiyet başlarında İttihatçı ileri gelenlerden olan, parti adına İstanbul sokaklarında propaganda konuşmalarını yapan Rıza Tevfik’in sonra, İttihat ve Terakki ile yolları ayrılmıştır. Balkan Harbi’nin bozgun atmosferinin tepemize çöktüğü sıra, 1912’de Filozof Rıza Tevfik, “Rumeli için” başlıklı bir şiir yazar. Şiir, hem yangının hem de siyasi çatışmanın ruh atmosferini, şair dilinden vermektedir. Balkan Harbi’nin getirdiği afeti, o günleri yaşayan bir şairin, yüreğinde tutuşan ateşin yakıcılığını hissederek okumak gerek. Filozof’un satırlarında, sadece özeleştirici değil, temel tespitler de bulunmaktadır:

“Biz zaten vârunu talan etmiştik/At sürüp o bağı harman etmiştik./Atalar yurdunu vîran etmiştik,/O vîran binayı yel aldı gitti.

Biz Hakkın yüzüne sille vurmuştuk/Vicdanın emrine karşı durmuştuk./Cehennem üstüne köprü kurmuştuk,/Namerd köprüsünü sel aldı gitti.

Hey Rıza dökülen bu kan bizimdi.../Düşmana kul olan cânan bizimdi./Rumeli!.. O nazlı vatan bizimdi/(Biz benimsemedik el aldı gitti.) (Rıza Tevfik, 1949, 110-111). Yalnız bu şiirin dördüncü kıtası, siyasi rakipleri içindir. Önceleri mensubu olduğu, İttihat ve Terakki ileri gelenleri için yazılan özel kıta şöyledir:

“Allah’ın gazabı şarka uğradı,/Katil çetesini kırdı, doğradı./Anama sövenin, kızı, avradı,/Domuz çobanından döl aldı gitti.” (Rıza Tevfik, 1949, 110).

Bir başka sebep, temeli değer/özgüven kaybı olsa da, daha teknik değerlendirmeyi gerektiren alandadır. Ordu, Alman askeri ekolünün etkisi altındadır: “Alman askeri ekolünün tesiri ile o

⁶ Genelkurmay, bu rakamı, “en iyi eğitim görmüş (70.000) yetmiş bin er” olarak vermektedir (Genelkurmay, 1984, 41).

zamanlar her durumda tek muharebe şekli olarak benimsenmiş olan taarruz prensibi bizim şark ordumuzun tamamen çökmesi neticesini doğurmuştur.” Ordu yönetiminde, “harp prensipleri” açısından tünden bir aykırılık vardır. Hedef, ağırlık merkezi, kuvvet tasarrufu, manevra, emir komuta birliği, emniyet, baskın, sadelik prensiplerinin hiçbiri uygulanmamıştır (Esenyel, 1995, 167-168, 170-173).

Alman etkisi, Türk subaylarını yetiştirme ile sınırlı değildir. “Osmanlı Ordusu yanında Osmanlı subaylarıyla beraber hareket eden” Almanlar vardır. “Lüleburgaz komuta heyetinde yer alan Yarbay Leisseaw”, “Kırklareli’nde Mahmut Muhtar Paşa yanında yer alan Binbaşı Hügo”, “güya Mahmut Muhtar Paşa ordusunun bataryalarının konum ve durumunu incelemek üzere savaş alanında bulunan Albay Topzewski”, “Alman üniformasını çıkarıp Osmanlı üniformasını giyen ve bir süvari tümeninin komutasını üstlenen Albay Wait” bunlardandır (Lauzan, 94).

Yenilgideki Alman eğitiminin, savaş taktiklerinin payının yerine, ordu tepesine bir yabancı ülke komutanlarının yerleştirilmesini uygun görebilen düşüncenin sorgulanması gerekmektedir. Kendine özgüveni kaybetmiş, politikacılığı daha baskın bir komuta heyetinin, asker üzerindeki etkisi elbette tartışılır olacaktır.

Ordu içindeki siyasi faaliyetler, “askerliğin temeli olan disiplini, itaati ve birlik ruhunu zedelemiştir.” Binbaşı Esenyel, haklı olarak Şeyhülislam Cemalettin Efendi’den şu alıntıyı yapar: “Avrupa’dan milyonlarca borç alınarak yapılan teşkilat ve alınan askeri teçhizatın hiçbir kıymet ifade etmediği ve yarar sağlamadığı Balkan Muharebesinde anlaşılmış oldu. Çünkü harp sahasına gönderilen askerler, Mahmut Şevket Paşa’nın tanzim ve teşkil ettiği ordular, bunları idare eden amirler ve subaylar da Genekurmayına kadar kendisinin tertip ve tayin ettiği kimselerdi. Fakat Cemiyetin teşvik ve telkiniyle vaktiyle Üçüncü Ordu subayları arasında uyanan siyasi fikirler, diğer ordulara da sirayet ederek, askerliğin esas kaidesi olan itaat, birlik ve beraberlik bozulduğu gibi, yavaş yavaş çoğalan aykırı fikirlerin meydana getirdiği partacılık, askerlik vazifelerinin hakkıyla yapılmasına engel oldu.” (Esenyel, 1995, 179).

Ordu, “ihtilâlciler elinde oyuncak”, subaylar “vazifelerinden başka her şeyle meşguldür.” (Mahmut Muhtar, 2012, 186).

Dikkat edilirse, ana sebep gözden kaçırılmaktadır. Yağmur, yolsuzluk sadece Osmanlı askerine değildir. Bulgar hangi yoldan geliyorsa, vatanı savunacak olan aynı yolu kullanmak durumundadır. Ama Bulgar’da, Yunan’da, Karadağlıda bulunan ideal yapının bizim orduda bulunmadığı açıktır.

Belki en önemli hükümlerden birisi şudur: “Uğradığımız bozgunların ve utanç verici hallerin yalnız orduya değil, bütün millete ait olduğu aşîkârdır.. Mağlubiyeti düşmanın kuvvetinde değil, hep kendi yolsuzluklarımızda aramak gerekir.” (Mahmut Muhtar, 2012, 182).

Balkan Harbi, normal bir savaş, alınan sonuç sıradan bir yenilgi değildir. Ruhunu kaybeden Osmanlının, çürüyüp kokuşan yabancı değerlerin taşıyıcısı bedeninin; Bulgar, Sırp, Yunan, Karadağ adlı yönlendirilen mikroplar tarafından yenilerek parçalanıp, paylaşılmasıdır.

Balkan Harbi, bir Jön Türk, Batılılaşma, kültür ve medeniyet değiştirme döneminin trajedisidir. İyi kavranmazsa, trajedinin ardı gelecektir. Sıra dikdörtgene sığdırılan Anadolu’dadır.

Bir Osmanlı Yahudisinin övünç dolu şu cümlesi düşündürmelidir: “Yahudiler Jön Türkleri desteklemiş, baskı, şiddet ve zorbalık rejimi olan Abdülhamit II. yönetimine karşı Jön Türklerle birlikte mücadele vermişlerdir.” (Landau, 1996, 93). İttihat ve Terakki kadroları içinde Yahudi ve Dönme çokluğu, sıradan bir durum değildir.

Tanzimat'tan itibaren, ilerleme ve gelişmeci bir yön tutturulmuştur. Ama ilerleme ve gelişmeyi sağlayacak asıl etkenler değil, kültür ve değerler dünyasında değişim öne çıkarılmıştır. Yerli sanayi öldüren, mandacı bir tavır, Batı hayranı hayat tarzı, ilerleme yolu sanılmıştır. Bilim üreten kafalar geliştirilmeden teknoloji tecrübesi geçirilmeden özgün eserlerin ortaya konması ve gelişme mümkün değildir. Balkan Harbi yıllarında bunun acısı da hissedilir. İstanbul ile Lüleburgaz haberleşemez. Bozgun haberi İstanbul'a göç kabileleri ile dört gün sonra ulaşır. Ama aynı sıra İstanbul Boğazında demirli bulunan İngiliz gemisi, telgrafla Londra ile görüşüp, haberleşir (Lauzan, 85).

Jön Türklük Veya Kültürel Vatanın Kaybı, Coğrafi Vatanın Gitmesi Demektir

Kültürel vatanla, coğrafi vatan kadar, kader birliği müthiş olan iki kavram bulmak güçtür. Çünkü birini kaybettiğiniz zaman diğerinin kaybı mukadder olmaktadır. Kültürel vatani oluşturan, kültür ve onun gerisindeki değerlerdir. Değerlerin kaybı, değerlere rağbetsizlik, kafa ve kalplerde başka değerlerin yerleşmesi anlamına gelmektedir. Kafa ve yüreklere yerleşen düşman değerleri, yenilginin başlangıcı olmaktadır. Çünkü üstün görülen değerlerin sahipleri ile karşılaşmada, karşı duruşun gerekçeleri baştan çözülmüş, yenilgi mukadder hale gelmiştir.

İstanbul ileri gelenleri köşklerinde, Avrupa özentisi içinde bir hayat yaşamakta, Tanzimat modeline göre düzenlenmiş bir görgü tablosu işlemektedir. Şöhretli şair Abdülhak Hamid'in kız kardeşi Mihrinnisa Hanım'ın köşkünde, "aile fertlerinden başka belki de uşaklar dahi Fransızca bilmekte, hiç değilse, az çok anlamakta idiler." (Ayverdi, 1985, 192). Tophane Müşiri Zeki Paşa, Abdülhamit devrinin önemli devlet adamlarındandır. Bunun için de Meşrutiyet devrinde suçlu bulunamadığı halde yerinden yurdundan edilerek cezalandırılmıştır. Yaverinin kızının anlattığına göre; Paşanın "çocukları yabancı mürebbiyeler elinde aşırı frenkperest olarak" yetiştirilmiş, "millî bağları zayıf, dinî inanışları ise sıfır" kimselerdir. Oğullarından Sedat Zeki, Ayverdi'lere geldiği zaman ilk sorusu şu olur: "Türkçe mi konuşalım, Fransızca mı?" Dinî zayıflıklarına rağmen kendi dillerini küçümseyeceklerini muhatapları hiç düşünmemiştir (Ayverdi, 1985, 125-126).

Sadrazam Kâmil Paşa'nın gelini Fatma Hanım'ın kızları, mürebbiyeler elinde büyümüş ve İsviçre'ye yerleşmişlerdir. Bu kızlardan biri, din değiştirip bir Katolikle evlenmiştir". Annelerinin sonu da kumarda mal ve altınlarını kaybedip, seyisinden bile saygı görmez haline gelince intihar etmiştir (Ayverdi, 1985, 210-211).

Balkan Harbi'nden hemen önceki Meşrutiyet günlerinde, "Resimli dergilerde hocalarla papazların, Bulgar çetecisi Sandanski ile Türk subaylarının öpüşen, kucaklaşan resimleri" yayınlanır (Atay, 1963, 29). Değerleri yitirme yanında, onları günlük politikada kullanma da yaygınlaşmıştır.

Jön Türk liderlerden, İttihat ve Terakki'nin ilk kurucusu olduğunu yazan, parti iktidara gelince de mutasarrıf unvanı verilip Beyoğlu Mutasarrıflığı Sıhhiye Müfettişliğine atanan İbrahim Temo'nun, Askerî Tıbbiyede, arkadaşları arasında lâkabı, Pierre Lermite'tir (Temo, 2000, 19). Haçlılara karşı vatani savunan Kılıç Arslan, Selahattin Eyyubi değil; Haçlıları ayağa kaldıran, topal eşeğiyle bütün Avrupa'yı dolaşarak Haçlı seferini kıskırtan Fransız Hıristiyan din adamı Pierre Lermite (1050-1115). Yani Jön Türkler, bazıları hariç, kendi kültür ve medeniyet değerlerine karşı mücadeleleriyle, Haçlılığın içimizdeki beşinci kolları durumundadır. Batıcılığın ideoloğu Abdullah Cevdet'in, para karşılığı kendi vatani aleyhine Siyonist örgüte hizmetini (Herzl, 2002, 306), İttihat ve Terakki adının Fransızcadan aparıcısı Ahmet Rıza'nın, Osmanlı Meclis-i Mebusanı başkanı iken bile yemininde Allah demeyecek kadar katı bir Pozitivist olduğu düşünülmelidir.

Balkan bozgunu sırasında, gemiyi ilk terk eden fareler gibi, ülkeyi terk edenlerin Jön Türkler olması bir tesadüf olmamalıdır. Fransız Elçiliği ile içli dışlı olan bir Fransız gazetecinin tespiti acıdır. Ordusuz kalan gariban halk, kağnısına, sırtına vurduğu denklere ile Bulgar, Yunan, Sırp katliamından kurtulabilmek için İstanbul yolunu tutarken; Jön Türkler, Paris yoluna düşmüşlerdir. Ahmet Rıza'nın

tam bozgun sırasında Meclis Başkanı olarak ameliyat olacağı tutmuş, İttihat ve Terakki'nin başyazarı aynı zamanda milletvekili olan Hüseyin Cahit, Maliye Nazırı yapılan Maliyecî Cavit, Paris yoluna düşmüşlerdir.

Jön Türklerle ilgili Fransız gazetecinin tespiti aydın sefaletini gözler önüne sermektedir: “Jön Türkler bu savaşta hiç de parlak bir harekette bulunmadılar. Trakya ve Makedonya köylüleri gibi onlar da rastgele bölgeyi terk ettiler. Ama Asya'ya doğru gitmediler. Onlar Londra-Paris yolunu tuttular. Düşman başkente yaklaştıkça şehri terk etmeyi uygun bulan önde gelen Jön Türk komitesi üyelerinin sayısı daha Kasım'ın ilk günlerinde pek uzun bir liste oluşturmaktaydı. Kırklareli bozgununun hemen ardından, eski Millet Meclisi Başkanı Ahmet Rıza Bey Paris'e gitmişti. Güya ameliyat olmak istiyordu. Fakat aslında bu ameliyat hiç de acil değildi. Bunun ardından *Tanin* gazetesi sahibi Hüseyin Cahit Bey'in gittiği haber alındı. Bir ikindi vakti Paris'e gitmek üzere vapura binmişti. Sonra sıra eski Maliye Nazırı Cavit Bey'e gelmişti.” “Bir zamanlar Paris'te adından söz ettiren” Prens Sabahattin, Padişah'a kumandayı eline alması gerektiğini bildiren bir açık mektup yayınlar. O bütün “Osmanlı hanedanının Çatalca hattına gitmesini” de ister. Ama kendisi, “kafilenin sonuncusu olarak” bile olsa ortada yoktur (Lauzan, 82-84). Arnavutluk'un başına getirilen İsmail Kemal'in, İşkodra'yı krallık vaadi üzerine teslim eden Esat Paşa'nın Jön Türk zümresinden olduğu da hatırlarda tutulmalıdır. İsmail Kemal, 1902 Jön Türkler Kongresi'nin “belli başlı adamı” durumundadır (Yahya Kemal, 1976, 190).

Hüseyin Cahit, hatıralarında, *Tanin*'in kapatılması ve başka bir adla yayınlanmasına izin verilmemesi üzerine (9 Kasım 1912), “Avrupa'ya gitme kararı” aldığını belirtir. Yanında gelmek isteyen Hüseyin Kâzım, Talât tarafından ikna edilince geri kalmıştır. 12 Kasım 1912'de pasaportla “Galata rıhtımından Romanya vapuruna binerek Viyana'ya doğru İstanbul'dan” ayrılır. Viyana'da Cavit Bey'le buluşurlar. Gelişmeleri Viyana'dan takip ederler. Dönüş kararını, ortalık yatışıp, İttihat ve Terakki yönetime hâkim olunca almıştır: “Babiali Baskını olayını duyunca hemen hazırlanarak” İstanbul'a döner. 31 Ocak 1913'te *Tanin*'i yeniden yayınlamaya başlar (Yalçın, 1976, 179-180, 183).

Jön Türk büyüklerinden Mizancı Murat, *İkdam*'daki “Tehlikeli Bir Geçit” başlıklı yazısında: “Bundan sonra bir yüzyılın dörtte biri oranında bir büyük devletin esirgemesinde yaşamaktan başka bir yol bulunmadığını” savunarak, mandacılığın ilk sözcülerinden olacaktır (Yalçın, 1976, 180).

Öğrencisi F. Rıfkı'ya göre, “bir savaşçı ve tenkitçi” olan Hüseyin Cahit'i, İttihatçılar, kendisine birkaç bin altın lira verip, Osmanlı İmparatorluğunun en yüksek maaşlı ikballerinden biri olan, Düyun-ı Umumi'ye Türk alacaklılar vekili yapmışlardır. Bundan sonra, “savaşçı ve tenkitçi Hüseyin Cahit'i, bir daha memleketin en güç günlerinde bile aramızda göremedik. Harp sırasında Büyükkada Yat Kulübü'nde yüksekçe fiyatlı oyun masalarında rastlardık” der (Atay, 1963, 69).

Meşrutiyetle beklenen gelmez. “Kanun-ı Esasi yürürlüğe girdi mi, her şey yoluna girecek” beklentisi gerçekleşmez. Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i işgal eder, Bulgaristan bağımsızlığını ilân eder, ardından Girit gider. Hıristiyan unsurların da azması ile birlikte bütün bunların “hepsi Meşrutiyet yüzünden başımıza geliyor”, “çoban isteriz, şeriat isteriz, sesleri ile halk Selânik'ten soğudu ve Yıldız'a döndü.” Artık sürgünlerden dönen Hürriyet kahramanlarının da birbirlerinin içyüzlerini açığa vuran yazılarını okuyorduk. Bir çokları curnalcı imişler. Paris'te Sultan Hamid'den aylık almakta imişler. Hatta bizim tercümelerinden hürriyet dersi aldığımız birinin arsızlığı yüzünden elçilikten kovulurken pantolonu yırtıldığı için Yıldız'dan ‘tazminat’ istediğini öğreniyorduk.” (Atay, 1963, 30).

Sivil kanat için şu ifade dehşet vermelidir: “İlk zamanları bütün ümidimiz İngiltere'de idi. Hatta ihtilâlden sonra büyükelçinin arabasını halk çekmişti. Bir aralık Almanya'dan medet umduk. Hepsi boşuna gitti.” (Atay, 1963, 30).

Özenti yaygınlaşmış, değerlerden kopuş tesir alanını genişletmiştir. “Beyoğlu’nda bir İstanbullu Türk, ‘Yerli’liğini kolayca hisseder. Dükkânlardan çoğu, Türkçeden başka dille konuşmayana cevap vermeğe, ancak ‘tenezzül’ eder. Yan sokaklardan bazılarının adı Fransızcadır ve Fransızca yazılmıştır. ‘Büyük Kulüp’ün adı ‘Cercle d’Orient’dır. Dili, Fransızcadır. ‘Karşı’ Türklerinin de Türkçe konuştukları pek duyulmaz.” (Atay, 1963, 17).

“Bu Tanzimat tipi ‘Batılı’ ile bugünkü Batılı Türk arasında hiçbir benzerlik aramayınız. O, Türklüğünden utanan, Türklüğünü saklayan bir ‘Alafranga’dır. Bir göbek, çoğu iki, nihayet üç göbek ötesi Anadolu’nun bir kasaba veya köyüne çıkan bu Türkler, Saraya yahut Babıâli’ye çatınca ilk işleri soylarını da unutmak olur. Ama biz Meşrutiyet’ten önce onların tenkit edildiklerini duymadık.” “Bu gençlerin sefahatlerine bütün mahalleli lânet eder. Şurası da var ki çoğunun mirasyediliği ‘Karşı’ masraflarını birkaç ay karşılamaya yeter yahut yetmez.” (Atay, 1963, 17).

“Osmanlı polisinin ve hafiyelerinin ne Pera Palas, ne de Anadolu Demiryolları idaresi kapısından içeriye giremeyeceğini bilirdik. Hatta eğer Yunan uyruklu ise Rum meyhanesinde de ‘dokunulmazlık’ içinde idiniz. Yabancıların zabıtası ve adliyesi konsolosluklardı.” (Atay, 1963, 22-23).

“Aydınlar veya Aydınlar Batı hayranlığında üçe bölünmüşlerdi: Kara subayı mı, varsa Alman yoksa Alman. Deniz subayı mı, İngiltere’nin üstüne olmaz, sivil aydının gönlü ise Fransız’da idi.” (Atay, 1963, 23).

İttihatçı kahramanlar, Meşrutiyetten sonra “ayakları parlak çizmeli, esvapları sırmalı, birer yalı ve konakta damat” olmaya alışmışlardır. Birinci Dünya Harbi yıllarında “Millî İktisat” adı altında politik istismar yaygınlaşır. “Parayı Türkler kazanmalı, ancak bu Türkler de Merkez-i Umumî politikacıları olmalı idi. ‘Harp Zenginleri’ diye o zaman şöhret bulan nüfuz tüccarlarının çoğu, parti fedaileridir.” (Atay, 1963, 181).

Partizanlık

Balkan Harbi’nin ilk safhasını kaybetmenin sebebini İttihat ve Terakki milletvekili ve gazeteci Hüseyin Cahit de “particilik hastalığına bağlar” (Yalçın, 1976, 179). Bulgaristan’da yedi paşa ile içlerinde binbaşı Kâzım Karabekir’in de bulunduğu sekiz kurmay subayımız esirdir. Sadece Sofya’da 500 civarında subay, binlerle de asker vardır. Aradaki ayrılık ve düşmanlık duyguları Bulgar gazetelerine bile konu olmuştur. Karabekir, Bulgarcadan çevirerek hatıratına “Türk Esirleri” başlıklı bir bölüm almıştır. Buna göre subaylarımız, esaret günlerinde bile birbirlerinden nefret eder vaziyettedirler. Ayrı gruplar halinde gizlice görüşür ve kararlar alıp, birbirlerini hafiyeler olarak takip etmektedirler. Jön Türk (İttihatçı) kesimle diğerleri, esaretten dönünce eski defterleri temizleyeceklerini gizlemezler (Karabekir, 2009, 247, 255).

Yunan ordusunu eğiten Fransız generali, Bulgar, Sırp ordusunu eğiten Rus subayları, Türk ordusunda ise eğitimci Alman subaylardır. Türk ordusunun kullandığı Alman tüfek ve topları, Bulgar, Yunan, Sırp ordusunun kullandığı genelde Fransız toplarıdır. Bu yönüyle bakıldığında Balkan Harbi, Avrupa devletlerinin Birinci Dünya Harbi öncesinde Balkanlar ve Türkiye üstünden birbirleriyle kafa ve teknik olarak çarpışmalarıdır, denilebilir. Böyle bir denemenin insanlık faciasına sebep olması, Avrupalı yüreklerde asla bir yer bulamayacaktır.

Balkan Harbinden sonra “Hasta Adam” kavramı neredeyse inanca dönüşmüştür. Bu terkip, oryantlizmin, kafaları esir alan propagandasından başka bir şey değildir. “Hasta Adam”sa, Trablusgarp’da 1700 kişiyle, 100 bin modern donanımlı İtalyan ordusunu kıyıda rezil etme nedir? Hasta Adam’la Çanakkale Muharebeleri, nasıl telif edilecektir?

Sorunlar vardır. Adriyatik'ten Yemen'e, Girit'ten Basra'ya, Kafkaslara uzanan bir cihan devletinin sorunu, büyüklüğünden dolayı yönetilemez olması değildir. Sorun kafalarda ve yüreklerde. Tanzimat, Genç Osmanlılar, Jön Türklerle devam eden kültür ve medeniyet değerlerindeki değişim furyası, kafaların Batı adına esir alınmasını sağlamıştır. Yenilgi asıl kafalarda ve yüreklerde başlamıştır. Sanayileşememe, Pazar olma, geri kalma, iç isyanlar, kışkırtılan ırkçılık akımlarının getirdiği ayaklanmaların temelinde, değerleri yitirme bulunmaktadır. Kendine güveni, değerlerine bağlılığını yitiren okumuş kesim, Avrupa'nın yeniçerisi olmaya başlamıştır. Batının ağzına bakan, batı yönlendirmesinin esir aldığı insanlar, canlı ceset halinde ölü yıkayıcılarına teslim olmuşlardır. Kafa ve yürekte bir dirilişin yakalanamaması, ekonomik ve teknik alanda görülen eksikliklerin öne çıkmasından dolayı görülmemiştir. Napolyon'a, "Türkleri öldürebilirsiniz ama yenemezsiniz" dedirtenler, yüreklerdeki parçalanmayla ilim, sanat, siyaset ve askeri alanda da hiçliklerini kabullenmeye başlamışlardır.

KAYNAKÇA

ANDONYAN Aram, 1999, *Balkan Savaşı*, Çeviren: Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık, İstanbul.

APAK Rahmi, 1988, *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara.

ARTUÇ İbrahim, 1988, *Balkan Savaşı*, Kastaş A.Ş. yayını, İstanbul.

ATAY Falih Rıfkı, 1963, *Batış Yılları*, Dünya Yayınları, İstanbul.

AYVERDİ Sâmiha, 1977, *Hâtıralarla Başbaşa*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

AYVERDİ Sâmiha, 1985, *Ne İdik Ne Olduk Hâtıralar*, Hülbe Basım ve Yayın, Ankara.

AYVERDİ Sâmiha, 2004, *Ah Tuna Vah Tuna*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.

BARDAKÇI İlhan, 2002, *İmparatorluğa Veda*, Alioğlu Yayınevi, İstanbul.

BOZOK Salih, 2006, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, Hazırlayan: Can Dürdar, Doğan Kitap, İstanbul.

ESENYEL Ömer, 1995, *Balkan Harbinden Günümüze Bakış*, Harp Akademileri Komutanlığı yayını, İstanbul.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, 1984, *Yanya Savunması ve Esat Paşa (Korg. Büllkat)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, Ankara.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1970, *Balkan Harbi (1912-1913) I nci Cilt Harbin Sebepleri, Askerî Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayını, Ankara.

HERZL Theodor, 2002, *Siyonizm'in ve İsrail'in Kurucusu Theodor Herzl Hatıralar*, Türkçesi: Ergun Göze, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

Hüseyin Râci Efendi, *Zağra Müftüsünün Hatıraları Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*, Baskıya Hazırlayan: Ertuğrul Düzdag, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.

İbrahim Temo, 2000, *İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kurucusu ve 1/1 no'lu Üyesi İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul.

KARABEKİR, Kâzım, 1995, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul.

KARABEKİR, Kâzım, 2009, *Edirne Hatıraları*, Hazırlayan: Ziver Öktem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

KARAY Refik Halid, 2000, *Gurbet Hikâyeleri*, Günümüz Türkçesine uyarlayan: Ender Karatay, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

LANDAU Jacob M., 1996, *Tekinalp Bir Türk Yurseveri (1883-1961) Tekinalp, Turkish Patriot (1883-1961)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

LAUZAN Stephan, (tarihsiz), *Osmanlı'nın Bozgun Yılları -Hastanın Başucunda Kırk Gün Kırk Gece-*, Yayına Haz.: Seyfettin Ünlü, Beyan Yayınları, İstanbul.

Mahmud Muhtar, 2012, *Balkan Harbi Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri*, Yayına Hazırlayan: A. Basad Kocaoğlu, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Mahmut Muhtar, 2012, *Balkan Harbi Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusunun Muharebeleri*, Yayına hazırlayan: A. Basad Kocaoğlu, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Rıza Tevfik (Bölükbaşı), 1949, *Serabı Ömrüm*, Kenan Matbaası, İstanbul.

SERTEL, Zekeriya, 2000, *Hatırladıklarım*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

TUNCER Harun, 201, *Bir Balkan Hikâyesi Arnavutlar da Benim Evladım!.., Yediküta Aylık Tarih ve Kültür Dergisi*, Çamlıca Basın Yayın Ticaret A.Ş. yayını, İstanbul, Mayıs 2012, S. 45, s.30-33.

Yahya Kemal, 1976, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hâtıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.

YALÇIN Hüseyin Cahit, 1976, *Siyasal Anılar*, Hazırlayan: Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası yayını, İstanbul.

YÜKSEL SERDENGEÇTİ Osman, 1992, *Kanlı Balkanlar*, Yayına Hazırlayan: Bozkurt Zakir Avşar, Kamer Yayınları, İstanbul.